

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΑ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 156 • ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1998 • ΤΑΜΟΥΖ - ΑΒ 5758

Το στρατήγημα της εθνικής ταυτότητας στο Άουσβιτς

Η περίπτωση των Ελλήνων Εβραίων κρατουμένων

Του κ. ΠΑΝΑΓΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Στόχος της ανακοίνωσης αυτής είναι η διατύπωση ορισμένων πρώτων ερμηνευτικών προτάσεων για τις χρήσεις της εθνικής ταυτότητας στα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και αφανισμού κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Κεντρική υπόθεση που προτείνουμε είναι ότι ορισμένες χρήσεις του εθνικού, της εθνικής αναφοράς επέχουν θέση άρνησης του συμβολικού καθεστώτος αυτού που οργανώνει τον αφανισμό των Εβραίων, δηλαδή ότι επέχουν θέση άρνησης του φυλετισμού.

Η μέριμνα ενός τέτοιου στοχασμού πάνω στο εθνικό φαινόμενο, πάνω στις συνδηλώσεις του εθνικού συνανοίκειν ή αλλιώς της εθνικής αναφοράς είναι διπλή. Να διερευνήσει από τη μια πτυχή της έγκλειστης ζωής και της ακραίας εμπειρίας των Εβραίων στα στρατόπεδα, αναδεικνύοντας από την άλλη τις απορίες και αστοχίες ορισμένων μακροκοινωνιολογικών ή πολιτειολογικών καθεστώτων λόγου που εν πολλοίς έχουν επικρατήσει πάνω σε εξαιρετικά κρίσιμες γνωστικές περιοχές, όπως είναι η σχέση ρατσισμού και εθνικισμού, η κατασκευή της ή των εβραϊκών ταυτοτήτων μέσα από την ιδρυτική γι' αυτές εμπειρία του μαζικού αφανισμού, αλλά και οι αντιστασιακές, πολιτικές χρήσεις της εθνικής αναφοράς σε συνθήκες απόλυτης επικράτησης του λόγου και του έργου της ίδιας εθνικής αναφοράς, σε συνθήκες επικράτησης. Για τη διερεύνησή τους, χρησιμοποιήσαμε το παράδειγμα των Ελλήνων Εβραίων έτσι όπως αυτό εκδηλώνεται σ' έναν από τους πλέον εμβληματικούς χώρους του στρατοπεδικού κόσμου, του κράτους των S.S., το στρατοπεδικό συγκρότημα Άουσβιτς -

Μπιρκενάου.

Το στρατόπεδο ως μηχανισμός οργάνωσης της σωματικότητας και ηθικοποίησης των υποκειμένων μπορεί, αν ανατρεξουμε σε μια γενεαλογική μέθοδο, να θεωρηθεί ότι συμπίπτει με την εδραίωση του έθνους - κράτους, την ανάπτυξη των εθνικών στρατών, ενώ θα λέγαμε ευρύτερα ότι ο πολλαπλασιασμός ολοπαγών ιδρυμάτων ως ισχυρών κοινωνικών θεσμών, θα συντελεστεί μέσα σε αυτό που για λόγους οικονομίας θα αποκαλέσουμε εθνικές κοινωνίες.

Ο ναζισμός, ως καθεστώς, μαζί με την κατεξοχήν πολιτική του συνοδεία, τα στρατόπεδα του μαζικού αφανισμού, δείχνει να είναι η πιο ακραία προβολή, εκδοχή του εθνικισμού, ή αλλιώς μία από τις πιο καταστροφικές εμπειρίες του εθνικού φαινομένου. Η ακρότητα της ναζιστικής εκδοχής του εθνικισμού, ενώ εδράζεται κυριαρχικά πάνω σε μια λεπτομερή και πυραμιδοειδή ιεράρχηση των εθνών, στην κορυφή της οποίας τοποθετείται βέβαια το γερμανικό έθνος, υπερβαίνει καθοριστικά μέσω αυτής της ιεράρχησης, το εθνικό κριτήριο, εισάγοντας στο πολιτικό πράττειν μία ακραία φυλετική υποστασιοποίηση όλων των κοινωνικών και πολιτικών διακυβευμάτων.

Μπορούμε νομίζω να κρατήσουμε προσωρινά, σχηματοποιώντας πλέον συνειδητά, ότι το Άουσβιτς και ό,τι αυτό συμβολικά κομίζει, αποτελεί μια ακραία εκδοχή της εθνικής λογικής.

Το ερώτημα που τίθεται λοιπόν είναι πώς λειτουργεί το στρατόπεδο μαζικού αφανισμού σε σχέση με το έθνος και τη φυλή; Και πιο συγκεκριμένα, πώς οι εκεί έγκλειστοι διαπραγματεύονται τις πα-

Συνέχεια στη σελ. 16

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: «Σαφέντ», εβραϊκή ζωή, έργο του σύγχρονου Ισραηλινού ζωγράφου Zvi Livni

Ερείπια στην εβραϊκή συνοικία της κατεχόμενης Ρόδου μετά από αεροπορικό βομβαρδισμό των 'Αγγλων

Διάφορα στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Ρόδου

Του κ. ΚΩΣΤΑ ΤΣΑΠΑΧΟΥΡΗ

Λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση, μια νησίδα του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος, έγινε διάσημη και επί πολλές μέρες βρέθηκε στην πρώτη γραμμή της διεθνούς επικαιρότητας. Φυσικά όχι για τον ίδιο λόγο που βρέθηκαν το Μικρό και το Μεγάλο Λιμνί, τα Ίμια, αλλά για ανθρωπιστικούς και μόνο λόγους. Είναι η εποχή που οι Εβραίοι της Διασποράς προσπαθούν να πάνε στην πατρίδα των προγόνων τους την Παλαιστίνη - δεν έχει ιδρυθεί ακόμη το κράτος του Ισραήλ - και με κάθε μέσο επιχειρούν το μεγάλο αυτό εγχείρημα, να φθάσουν στις ακτές της Υπεριορδανίας. Πολλά καΐκια που μεταφέρουν τους απελπισμένους αυτούς ανθρώπους, περνούν από τα νερά της Δωδεκανήσου τα οποία, όμως, δεν είναι φιλόξενα γι' αυτούς. Δεν φτάνει γι' αυτό οι κάτοικοι αλλά οι συμμαχικές δυνάμεις που έχουν τη Διοίκηση και οι οποίες διοικούν τη Δωδεκάνησο ως εχθρικό έδαφος. Ένας άλλος λόγος που δεν δίνουν χείρα βοήθειας στους δυστηχιζόμενους Εβραίους είναι ότι η περιοχή που θέλουν να πάνε, αποτελεί αγγλική αποικία· έτσι οι αγγλικές δυνάμεις που διοικούν τα νησιά για τους νικητές του πολέμου,

με κάθε μέσο προσπαθούν να τους εμποδίσουν. Δεν μπορούν, όμως, να κάνουν το ίδιο τη χειμωνιάτικη νύχτα του **Δεκέμβρη 1946**, όταν το μικρό καΐκι με τους εκατοντάδες Εβραίους βυθίστηκε λόγω της θαλασσοταραχής στη νηίδα **Σειρήνα**, ευτυχώς χωρίς θύματα. Προφανώς ήταν από τα καράβια που παρακολουθούνταν από το ιουδαϊκό Πρακτορείο και είχαν σκοπό να δουν τις αντιδράσεις των 'Αγγλων στα Δωδεκάνησα και γιατί όχι να σπάσουν τον πρώτο αγγλικό κλοιό που βρισκόταν καθ' οδόν προς την Παλαιστίνη. Αμέσως το γεγονός μεταδόθηκε από όλα τα ειδησεογραφικά πρακτορεία και υπήρξε παγκόσμια κινητοποίηση για την περίθαλψη των ναυαγών. Οι 'Αγγλοι στη Ρόδο δεν ήλθαν αρωγοί αλλά επέτρεψαν στην Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή Δωδεκανήσου να συνδράμει τους ναυαγούς και να περιοριστεί μόνο σ' αυτή την ενέργεια για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Η ελληνική Κυβέρνηση σε συνεννόηση με την Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή, προχώρησε περισσότερο με την αποστολή του αντιτορπιλικού «Αιγαιον» για την παροχή κάθε βοήθειας. Επίσης άντρες της Στρατιωτικής Αποστολής μοίρασαν διάφορα είδη και

χρήματα. Η αποστολή στον τόπο του ναυαγίου του ελληνικού αντιτορπιλικού και άλλων πολεμικών μας σκαφών, προφανώς δεν άρεσε στους Άγγλους οι οποίοι έστειλαν αρματαγωγό που παρέλαβε τους ναυαγούς από τη νησίδα Σειρήνα. Το αρματαγωγό απέπλευσε προς άγνωστη κατεύθυνση χωρίς να προσεγγίσει σε λιμάνι της Δωδεκανήσου. (Για την ιστορία το ναυάγιο έγινε στη συστάδα **Σύρνας της Ασιαπάλιας**). Η διάσωση των ατυχών Εβραίων και οι ενέργειες της ελληνικής κυβέρνησης έτυχαν μεγάλης δημοσιότητας, μάλιστα δε ανακοινώθηκε στο 22ο Παγκόσμιο Σιωνιστικό Συνέδριο που συνήλθε τις ημέρες εκείνες στη Βασιλεία της Ελβετίας.

Είναι νωπά ακόμη τα γεγονότα στους κατοίκους των Δωδεκανήσων, για την τύχη που είχαν οι συμπατριώτες τους Εβραίοι της **Ρόδου** και της **Κω**, από τους Γερμανούς κατακτητές. Οι εβραϊκές Κοινότητες των δύο νησιών, αριθμούσαν λίγο πριν από τη μεταφορά των μελών τους σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως, 1821 άτομα. Τον Απρίλιο του 1944, τριάντα σκοτώθηκαν στη Ρόδο από αεροπορικό βομβαρδισμό. Σύμφωνα με στοιχεία της **Εβραϊκής Κοινότητας Ρόδου** που δόθηκαν στη δημοσιότητα τις πρώτες μέρες της Απελευθερώσεως, σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως μεταφέρθηκαν 1871 εκ των οποίων 150 επέστρεψαν. Στα κραματόρια βρήκαν τραγικό θάνατο 1631. Λόγω τουρκικής υπηκοότητας, παρέμεναν στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου και δεν μεταφέρθηκαν στα στρατόπεδα του θανάτου 10 απ' όπου και απελευθερώθηκαν. Η Εβραϊκή Κοινότητα της Ρόδου υπολόγισε τις καταστροφές που υπέστησαν τα μέλη της σε 1.418.000 λίρες στερλίνες και αυτή της Κω σε 170.000 λίρες στερλίνες.

Συγκεκριμένα στη Ρόδο καταστράφηκαν 100 εβραϊκές κατοικίες συνολικής αξίας 100.000 λιρών (υπολογίστηκε 1.000 λίρες κάθε μια X 100 κατοικίες = 100.000 λίρες), καταστροφή επίπλων, ταπήτων, προσωπικών ειδών, ασημένα αντικείμενα, οικιακά σκεύη κ.λπ. που επιτάχθηκαν ή λεηλατήθηκαν μετά τον εκτοπισμό, συνολικής αξίας 258.000 λιρών (τα είδη αυτά ανήκαν σε 516 νοικοκυριά με αξία σε κάθε μια οικογένεια 500 λίρες, έτσι 516X500 = 258.000 λίρες). Μπιζού και χρυσές λίρες που ληστεύθηκαν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως αξίας 60.000 λιρών, 20.000.000 ιταλικές λιρέτες που κατακρατήθηκαν από τους άτυχους Εβραίους, συνολικής αξίας 50.000 λιρών, εμπορεύματα που βρισκόνταν στα καταστήματα των Εβραίων στη Ρόδο και ήταν υπό δικαστική μεσεγγύηση (sequestrée) αλλά λεηλατήθηκαν, αξίας 500.000 λιρών και εμπορεύματα που βρισκόνταν μπλοκαρισμένα στην Ιταλία, ή καθ' οδόν προς τη Ρόδο και καταστράφηκαν λόγω του πολέμου, ή λεηλατήθηκαν ή κλάπηκαν, συνολικής αξίας 450.000 λιρών στερλινών. Σύνολο 1.418.000 λίρες στερλίνες.

Η διαταγή για τη μεταφορά των Εβραίων, υπεγράφη από το **Φαράλλι**, τον Ιταλό υποκυβερνήτη. Το ντοκουμέντο που βλέπει για πρώτη φορά το φως, το δίνουμε στη γλώσσα που γράφτηκε:

«**ACCERTAMENTO DEI BENI GIA APPARTENENTI AGLI EBREI. SI DECRETA:** Art 1-Per l' accertamento dei beni già appartenenti agli ebrei e istituita una Commissione Governativa composta da persone designate dal Vice Governatore, la quale, per l' esecuzione dell' incarico, ha tutte le facoltà conferite al pretore a al notaio dagli articoli 752 e seguenti del codice di procedura civile. Art 2 - i debitori di persone di razza ebraica ed i detentori di beni di qualsiasi natura appartenenti in tutto o in parte, a persone di razza ebraica, devono presentare nel termine di cinque giorni dall' entrata in vigore del presente decreto, alla detta Commissione, in ordine ai singoli beni, denuncia scritta, sulla quale risultino: l' importo dei debiti, il nome del creditore o del proprietario, la natura e l' ammontare dei titoli e dei valori e la sommatoria descrizione dei beni. Art 3 - Chiunque ometta la denuncia di cui all' art 2 è punito con l' arresto fino a tre anni o con l' ammenda fino a lire diecimila. Art. 4 - il presente Decreto entra in vigore il giorno successivo a quello della sua pubblicazione. Rodi, 21 luglio 1944 - XXI p. Il Governatore Faralli.

[Μετάφραση: Βεβαίωση αγαθών (περιουσιών) ανήκόντων σε Εβραίους]

Άρθρο 1. Για την πιστοποίηση των αγαθών που ήδη ανήκουν σε Εβραίους ορίστηκε Κυβερνητική Επιτροπή, αποτελούμενη από άτομα διορισθέντα υπό του Αντικυβερνήτου, η οποία για την εκτέλεση της αποστολής έχει υποβάλει όλες τις αρμοδιότητες στον Πρέτορα και τον Συμβολαιογράφο, ως εκ των άρθρων 752 κ.ε. του Αστικού Κώδικα.

Άρθρο 2 - Οι οφειλέτες των ατόμων εβραϊκής φυλής και οι κάτοχοι αγαθών οιασδήποτε φύσεως ανήκόντων - συνολικά ή μερικά - σε άτομα εβραϊκής φυλής πρέπει να παρουσιάσουν, εντός 5 ημερών από την ισχύ του παρόντος Διατάγματος, στην εν λόγω επιτροπή, κατά σειρά καθενός αγαθού, έγγραφη καταγγελία στην οποία να καταγράφονται: Το ποσόν της οφειλής, το όνομα του πιστωτή ή του κατόχου, η φύση και το μέγεθος των τίτλων και των αξιών και περιληπτική περιγραφή των αγαθών.

Άρθρο 3 - Όποιος παραλείπει την αναφερόμενη στο άρθρο 2 καταγγελία τιμωρείται με κράτηση μέχρι 3 χρόνια και πρόστιμο μέχρι 10.000 λίρες.

Άρθρο 4 - Το παρόν Διάταγμα τίθεται σε ισχύ από την επομένη της δημοσίευσής του.

Ρόδος, 21 Ιουλίου 1944
Ο κυβερνήτης Φαράλλι]

Λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση, ένας Εβραίος τραπεζίτης, ο **Ζακ Μενασέ** που καταγόταν από τη Ρόδο και διέμενε στο Παρίσι, ζήτησε πληροφορίες από την ελληνική αποστολή στη γαλλική πρωτεύουσα, για την τύχη των περιουσιακών στοιχείων που ανήκαν τους εξολοθρευθέντες Ισραηλίτες που διέμεναν στα Δωδεκάνησα και αν υπάρχουν σχετικές πληροφορίες. Ο Ζακ Μενασέ ήταν πρόκοιτος στο Παρίσι, νέος διετέλεσε υπάλληλος του τουρκικού υπουργείου των Εξωτερικών και ήταν προσωπικός φίλος και επί πολλά χρόνια συνεργάτης του Γάλλου πρωθυπουργού Ρουφιέ. Επίσης ζήτησε πληροφορίες για τα μέλη της οικογένειάς του που διέμεναν προ του πολέμου στα νησιά. Κατά τη συνάντηση αυτή που έγινε στις 14 Αυγούστου 1945 δόθηκε από ελληνικής πλευράς η απάντηση ότι η Δωδεκάνησος βρίσκεται σήμερα κάτω από συμμαχική διοίκηση και όχι ελληνική: «αφού η Δωδεκάνησος θα περιήρχετο εις χείρας ελληνικάς τα συμφέροντα των Ισραηλιτών θα ετύγχανον της αυτής υποστηρίξεως και προστασίας ην έσχον πάντοτε και εις όλην την άλλην Ελλάδα. Επ' ευκαιρία τω εξέθεσα τα μέτρα τα οποία η Ελληνική Κυβέρνησις έλαβε, ειδικώτερον δε τον ωμίλησα περί του νόμου "περί διαχειρίσεως των περιουσιών των Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης..."».

Ο Μενασέ απάντησε ότι ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους των Ισραηλιτών της Ρόδου θα ενεργήσει στους ισραηλιτικούς κύκλους του Λονδίνου και της Ουάσιγκτον για να εκδηλωθούν υπέρ της παραχωρήσεως της Δωδεκάνησου στην Ελλάδα. «Η λύσις αυτή», συνέχισε «είναι η μόνη φρεσιολογική και δικαία λύσις του Δωδεκανησιακού ζητήματος και αυτή θα υποστηρίξωμεν». Δεν παρέλειψε να προσθέσει ότι ο πρεσβυτής της Τουρκίας στο Παρίσι με τον οποίο είχε την ευκαιρία να συνομιλήσει για το ίδιο θέμα του είπε ότι η Τουρκία δεν έχει βλέψεις στα Δωδεκάνησα και ότι δεν έχει αντίρρηση αυτά να δοθούν στην Ελλάδα.

Το τραγικό στην περίπτωση αυτή είναι ότι κάποιος άλλος με το ίδιο όνομα ο **Μισέλ Μενασέ** ηλικίας 23 χρόνων του Χάιμ και της Αμαλίας, εγκατεστημένος στην Κω, ζήτησε από τις αρχές της οργάνωσης των Ηνωμένων Εθνών Ούνγκερ της Λευκωσίας να τον προωθήσουν στη γενέτειρά του, αλλά αυτές του το αρνήθηκαν. Η οικογένειά του βρισκόταν στην Κω από τα 1448 και άλλη ρίζα της διέμενε στην Αθήνα και μάλιστα στην Πλάκα, στην οδό Πανδρόσου 1. Η αίτηση για επιστροφή στα Δωδεκάνησα έγινε στις 30 Ιουνίου 1945. Τις ίδιες μέρες επίσης ζήτησε να επιστρέψει στην Ρόδο μέσω Λευκωσίας, ένας μισητός Ιταλός, που ζητήθηκε να δικαστεί ως εγκληματίας πολέμου, αλλά δεν του επιτράπηκε η είσοδος. Επρόκειτο για τον Ρέντζο Ρότσι του Μάριου και της Ερμιόνης, που γεννήθηκε στο Λιβόρνο το 1898, δικηγόρου, οινοβιομήχανου και γενικού επιχειρηματία και ήταν εγκατεστημένος στη

Ρόδο από το 1932. Ήταν ο διευθυντής του ημικρατικού 'Έντε (Οργανισμός Βελτιώσεως της Γεωργίας), που τόσο καταπίεσε το Ροδίτη αγρότη. Για το ποίον του Ρότσι ζητήθηκε και η γνώμη του Δωδεκανησιου καπετάνιου Μ. Θ. Σαρούκου, που με το πλοίο του βρισκόταν στην Κύπρο, που δεν παρέλειψε να αναφέρει ότι ο περί ου ο λόγος ήταν όργανο και εφαρμοστής της εξιταλιστικής προσπάθειας που εφάρμοσε η Ιταλία στα Δωδεκάνησα. Έτσι χάθηκε η ευκαιρία να συλλεγθεί ένας καταπιεστής του Δωδεκανησιακού λαού.

Το παρόν σημείωμα δεν έχει σκοπό να εξαντλήσει το τι υπέστησαν οι συμπατριώτες μας Εβραίοι. Ούτε θα αναφερθεί σε λεπτομέρειες του Ολοκαυτώματος με πρωταγωνιστές Ροδίτες Εβραίους, ούτε θα περιγράφει το τι συνέβη εκείνη την αξέχαστη μέρα όταν οι Γερμανοί έπαιρναν τους Εβραίους από τη Ρόδο. Θα σταθούμε μόνο σε ένα και μόνο γεγονός. Κάθε φορά που ζούμε το νόστο και τα βήματα μας οδηγούν στα σοκάκια της Παλιάς Πόλης, χαιρετούμε το Εβραϊόπουλο εκείνο που είδε όλη την οικογένειά του να χάνεται στο 'Αουοβιτς και αυτό μόνο να σωζεται. Εκείνο το 15χρονο αγόρι που έζησε όλη τη φρίκη και την κτηνωδία του ναζισμού. Είναι η πιο τραγική ιστορία που ξέρουμε και παρά την τεσσαρακονταετή γνωριμία δεν τολμούμε να ζητήσουμε την καταγραφή της, σεβόμενοι τη σιωπή του ανθρώπου που ζει με τις αναμνήσεις των προσφύγων του, εδώ στο φιλόξενο νησί της Ρόδου. Φέτος η συνάντηση έγινε λίγο μακρύτερα από τα στενοσόκακα της Παλιάς Πόλης. Ακριβώς ένα δειλινό του περασμένου Σεπτεμβρίου κοντά στον πύργο του Naillac.

(Από την εφημερίδα **Ροδιακή**, 11.12.1997)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8

E-mail: hkkis@netor.gr

Internet site: <http://www0.netor.gr/diafora/jews/kis.htm>

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντων 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

Ο Μωϋσής Κοφίνας

Μαυρίκος (Μωρίς) Κοφίνας (1871 - 1924) Ιατρός - Βουλευτής

Μία από τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες του Ελληνικού Εβραϊσμού υπήρξε ο Μ. Κοφίνας, ο οποίος γεννήθηκε στα Γιάννινα το 1871 από γονείς ειρηνούς καταγωγής, που θεωρούντο προύχοντες της πόλης και ηγετικοί παράγοντες της εκεί Εβραϊκής Κοινότητας. Ήταν ο πρωτότοκος γιος πολυμελούς οικογένειας. Αφού αποφοίτησε από το γυμνάσιο της ιστορικής Ζωσιμιάς Σχολής και της Alliance Israelite Universelle Ιωαννίνων με άριστες επιδόσεις, γράφτηκε στην ιατρική σχολή των Παρισιών από όπου αποφοίτησε με άριστα και αναγορεύτηκε διδάκτωρ.

Σε ηλικία 30 ετών παντρεύτηκε τη Ρόζα το γένος Ηλία Κοέν από τα Τρίκαλα και εγκαταστάθηκαν στο Βόλο, όπου άσκησε με επιτυχία το ιατρικό επάγγελμα. Δραστήριος και ανήσυχος χαρακτήρας άρχισε να αναπτύσσει μια πρωτοφανή κοινωνική δράση. Στην περίοδο των λοιμών και ιδιαίτερα της θανατηφόρας ισπανικής γρίπης, αλλά και άλλων επιδημιών, πρόσφερε με ανιδιοτέλεια τις υπηρεσίες του σε πάσχοντες συνανθρώπους και έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την

αποκατάσταση των αναπήρων και θυμάτων των βαλκανικών πολέμων του 1912 - 13.

Διατέλεσε δημοτικός σύμβουλος (1907 - 1914) Βόλου και πρόεδρος Δημοarchιακών Επιτροπών και άλλων κοινωνικών, πνευματικών, επιστημονικών σωματείων και ιδρυμάτων. Δημοσίευσε πολλές και σημαντικές μελέτες και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και εφημερίδες της εποχής με θέματα τόσο επιστημονικά όσο και Εβραϊκού περιεχομένου.

Έχοντας αποκτήσει μεγάλη αίγλη το 1915 εκλέχθηκε βουλευτής Θεσσαλονίκης (1915 - 1918). Στις 28.2.1918 υπέβαλλε επερώτηση στην Ελληνική Βουλή σχετικά με τη θέση της Κυβέρνησης στη Δήλωση του Υπουργού Εξωτερικών της Αγγλίας λόρδου Μπάλφουρ (για τη σύσταση στην Παλαιστίνη Εθνικής Εβραϊκής Εστίας 3.11.1917), με αποτέλεσμα ο υπουργός Εξωτερικών Ν. Πολίτης να αναγνωρίσει και να ταχθεί επίσημα το Ελληνικό Κράτος - μαζί με τα άλλα Ευρωπαϊκά Κράτη - υπέρ της Δηλώσεως Μπάλφουρ.

Ένθερος Σιωνιστής περιόδευσε στην Ευρώπη σαν εκπρόσωπος της

Σιωνιστικής Οργάνωσης Ελλάδος, για να συγκεντρώσει χρήματα για το Εθνικό Εβραϊκό Κεφάλαιο, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα σε αυτό να ιδρύσει αγροκτήματα στην Παλαιστίνη για την εγκατάσταση Εβραίων προσφύγων της Ανατολικής Ευρώπης που διώκονταν από τα εκεί καθεστώτα.

Αλλά και σε τοπικό επίπεδο ο Κοφίνας εργάστηκε για τα κοινά και ιδιαίτερα για την περίθαλψη των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Δυναμική επίσης υπήρξε η παρέμβασή του στον Μητροπολίτη Δημητριάδος Γερμανό και στις άλλες τοπικές Αρχές για την εξάλειψη των θρησκευτικών προλήψεων και φανατισμών που εκδηλώνονταν από μερίδα του τοπικού πληθυσμού ενάντια των Εβραίων με βιαιοπραγίες εναντίον καταστημάτων, σπιτιών και της Συναγωγής κατά την περίοδο του Χριστιανικού Πάσχα.

Το ενδιαφέρον του για τους ομοθρήσκους του υπήρξε αμέριστο. Σε μια εγκύκλιο που έστειλε ως βουλευτής στους προέδρους των Εβραϊκών Κοινοτήτων Ελλάδος, και που δημοσιεύτηκε στην «Ισραηλιτική

Επιθεώρηση» - Αθήνα 1915, ζητούσε να πληροφορηθεί αν εκδόθηκαν οι συντάξεις για χήρες και ορφανά του πολέμου 1912 - 13 και τις ανάγκες, αλλά και άλλες χρήσιμες πληροφορίες, προκειμένου να εισηγηθεί την ικανοποίηση δικαίων αιτημάτων από το Ελληνικό Κοινοβούλιο.

Ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του Σιωνιστικού Σνύλόγου Βόλου «Ποιά Σιών» και τον Μάρτιο του 1919 ήταν αντιπρόσωπος του Σνύλόγου στο πρώτο Πανελλήνιο Συνέδριο Σιωνιστικών Σνύλόγων που οργάνωσε η Σιωνιστική Ομοσπονδία.

Για την όλη ανθρωπιστική του δραστηριότητα παρασημοφορήθηκε από την Ελληνική και Γαλλική Κυβέρνηση.

Άρρωστος και με βαρύ χειμώνα ταξίδεψε στη Γαλλία για να μετασχει των συζητήσεων των Ευρωπαϊκών Σιωνιστικών Οργανώσεων, με αποτέλεσμα να επιδεινωθεί η υγεία του και να πεθάνει στις 24.4.1924 (20 Νισάν 5684).

Ο Μ. Κοφίνας στη διάρκεια της ζωής του υπήρξε μεγάλος μαχητής και υπερασπιστής της εβραϊκής παρακαταθήκης του. Αφιέρωσε όλες τις δυνάμεις του στη Σιωνιστική Ιδέα με συνέπεια και υψηλοφροσύνη. Η προσπάθειά του για να αποκτήσει ο Εβραϊκός Λαός μια πατρίδα, δεν κάμφθηκε και δεν κλονίστηκε ποτέ. Ήταν ο απόστολος αλλά και ιεροφάντης των ιδανικών της εβραϊκής φυλής.

Η κηδεία του έγινε πάνδημη και πήραν μέρος σε αυτή σύσσωμη η Κοινότητα Βόλου, εκπρόσωποι των άλλων Κοινοτήτων, απεσταλμένοι Οργανώσεων του Εξωτερικού, εκπρόσωποι των τοπικών Αρχών, βουλευτές, διπλωμάτες κ.ά.

Το 1927 ύστερα από απόφαση της Σιωνιστικής Ομοσπονδίας, έγινε εγκατάφ των λειψάνων του και στάλθηκαν στην Παλαιστίνη όπου τιμής ένεκεν ενταφιάστηκαν στο Νεκροταφείο της Νατάνια όπου είναι θαμμένος και ο μεγάλος ηγέτης του Σιωνιστικού κινήματος Μαξ Νορδάου. Λίγα χρόνια αργότερα το Εθνικό Εβραϊκό

Κεφάλαιο έκανε έρανο για τη δημιουργία άλσους «Μωρίς Κοφίνα».

Ρα.Φ.

Η κατωτέρω εγκύκλιος του βουλευτού Μ. Κοφίνα, ιατρού, προς τους προέδρους των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Ελλάδος, αποτελεί ένα από τα πολλά δείγματα της μερίμνης και ενδιαφέροντός του υπέρ του ομοθησκον του Εβραϊκού στοιχείου:

και της ακριβούς υπ' εμού αντιλήψεως των αναγκών αυτών, να εισηγηθώ εν τω Ελληνικό Κοινοβούλιο, ου έχω την τιμήν να ήμαι ήδη μέλος, ως βουλευτής του Νομού Θεσσαλονίκης, την βελτίωσιν της καταστάσεως εν γένει των άνω Κοινοτήτων, εφ' όσον είναι τούτο δυνατόν, ως και την διόρθωσιν των κακώς κειμένων των αφορώντων αυτών. Επίσης παρακαλώ υμάς όπως προς τον ανώτερον σχολόν μοι αποστείλητε ει δυνατόν και στατιστικήν

Απόδειξη του Εθνικού Εβραϊκού Κεφαλαίου για δωρεά υπέρ του 'Αλίου Κοφίνα στην Παλαιστίνη - Δεκαετία 1930

«Εν Βόλω τη 30 Ιουνίου 1913 - Ταμιού 5675. Αξιότιμε κ. Πρόεδρε. Λαμβάνω την τιμήν να παρακαλέσω υμάς όπως εναρεστούμενοι μοι αποστείλητε όσον τάχιστα τας δεούσας πληροφορίας, όσον αφορά τας διαφόρους ανάγκες της υπό την διοίκησιν υμών Ισραηλιτικής Κοινότητος και ιδία τας αφορώσας τόσον την εκπαίδευσιν, όσον και την από πρακτικής απόψεως μόρφωσιν της Ισραηλιτικής νεολαίας, προς δε τον αριθμό των μελών της Κοινότητος κατ' επάγγελμα (αντίγραφον τελευταίας απογραφής) λεπτομερώς, των μαθητών, ως και τα εισοδήματα αυτής κ.λπ., καθότι προτίθεμαι διά της συλλογής των πληροφοριών τούτων παρ' όλων των εν Ελλάδι Ισραηλιτικών Κοινοτήτων

της τελευταίας τονλάχιστον δεκαετίας των γεννησεων, αποφιώσεων και γάμων, ως και των τυχόν μεταναστευσάντων εκ των μελών της Υμετέρας Κοινότητος μετά των αιτιών αυτών. Ωσαύτως μοι πληροφορείτε παρκαλώ εάν εξεδόθησαν αι συντάξεις των χηρών και ορφανών των κατά τους δύο πολέμους (1912 και 1913) φονεθέντων στρατιωτών εκ της υμετέρας Κοινότητος, ως και των τυχόν τραυματιών αναληρών, και διά ποσούς και ποίους εξ αυτών δεν εξεδόθησαν έτι αύται. Δεξασθε παρκαλώ την διαβεβαίωσιν της εξαιρέτου προς υμάς υπολήψεως. Δρ. Μ. Κοφίνας. Βουλευτής».

[«Ισραηλιτική Επιθεώρηση» - Αθήνα, Οκτώβριος 1915].

Ταφόπετρα στο εβραϊκό νεκροταφείο Χαλκίδας. Το έτος ταφής που αναγράφεται είναι το 1457

Η εβραϊκή παρουσία στη Βόρεια Εύβοια

Του κ. ΜΑΡΙΟΥ ΜΑΪΣΗ,
προέδρου της Ισραηλητικής
Κοινότητας Χαλκίδας

Εισαγωγή

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑ και κυρίως στην Εύβοια - Χαλκίδα είναι τόσο παλιά ώστε να πιστεύουμε ότι οι πρώτοι Εβραίοι έρχονται στην Χαλκίδα μετά το 586 π.Χ. Όσο για τους ελληνιστικούς χρόνους είναι αναμφισβήτητα εγκατεστημένοι και οργανωμένοι σε παροικία.

Ο Προφήτης Ησαΐας (765 π.Χ.) είναι πλέον αποκαλυπτικός για την Εύβοια - Χαλκίδα, όταν στο Κεφ. 66/19 γράφει «Ότι θα υποστούν φοβερές θείες συνέπειες οι λαοί που κρατούν Εβραίους σκλάβους». Αναφέρει δε, μεταξύ των άλλων κρατών και την Ελλάδα, αλλά επί λέξει: «Και εις τας νήσους τας Πόρρω» κ.λπ. Τα νησιά «όμως τα μεγάλα και τα κυρίως γνωστά της Μεσογείου «Τα Πόρρω», τα πλησιέστερα στη γη του Ισραήλ είναι η Κύπρος, η Κρήτη και η Εύβοια.

Ο Προφήτης Ζαχαρίας (748 - 747 π.Χ.) Κεφ. 9/13 γράφει «Ότι οι Ιουδαίοι έχουν οδηγηθεί σαν δούλοι στην Ελλάδα».

Για δε την Εύβοια έχουμε το πλέον σαφές ντοκουμέντο: Την αναφορά του Φίλωνος του Ιουδαίου, του μεγάλου ελληνιστή Αλεξανδρινού Φιλοσόφου, στην σελ. 1031 από τα Άπαντα του 1640, όπου αναγράφει:

«Μεστή Εβραϊκών παροικιών είναι η τότε Ευρώπη, Θεσσαλία, η Βοιωτία, η Μακεδονία, η Αιτωλία, το Άργος, η Κόρινθος, τα πλείστα και άριστα Πελοποννήσου» και τονίζει: «Ον μόνον αι ήπειροι μεσταί των Ιουδαϊκών αποικιών εισίν αλλά και νήσων αι δοκιμώταται Εύβοια, Κύπρος, Κρήτη». Η αναφορά του στην Εύβοια ως πρώτη των Νήσων από τις τρεις μεγάλες ελληνικές νήσους του Αιγαίου, είναι σημαντική επισήμανση. Άρα στην Εύβοια και στη Χαλκίδα ευδοκιμούν εβραϊκές παροικίες. Δεν συγκροτείται μια δοκιμώτατη παροικία χωρίς να έχουν παρέλθει πολλά χρόνια.

Οι Εβραίοι των Ωρεών

Για ό,τι αφορά τους Ωρεούς, έχουμε τις εξής γραπτές αναφορές:

Ο Joshua Starr γράφει στα «Ρωμανιώτικα» για την Εύβοια, ό,τι γνωρίζει για τις τρεις κύριες εβραϊκές κοινότητές της: Των Ωρεών - της Χαλκίδας και της Καρύστου. Όσον δε αφορά τις δύο πόλεις του βορείου και νοτίου άκρου της Εύβοιας, αυτές των Ωρεών και της Καρύστου, η εβραϊκή παρουσία εκεί γίνεται γνωστή από ένα έγγραφο της Γαληνοτάτης για τους Εβραίους της περιοχής, με χρονολογία 11 Μαΐου 1452.

Το εν λόγω διάταγμα εν περιλήψει επισημαίνει τα εξής: «Οι αξιωματούχοι των δύο περιοχών να παρέχουν 1ον: Δικαιοσύνη στους Εβραίους, (σύμφωνα με την εκδοθείσα περίληψη). 2ον: Καταργείται η υποχρέωση των Κοινοτήτων να παραχωρούν ένα από τα μέλη τους ως εκτελεστή (δήμιος). 3ον: Να παραιτηθούν από οποιαδήποτε κακομεταχείριση και 4ον: Να επιδιορθώσουν τις ζημιές που προκάλεσαν οι βομβαρδισμοί, κυρίως των Καταλανών, στο εβραϊκό οικοδομικό τετράγωνο των Ωρεών».

Τι συνετέλεσε όμως ώστε να εκδοθεί αυτό το διάταγμα που αφορούσε τους Εβραίους της Εύβοιας, αλλά κυρίως αυτούς των Ωρεών;

Γνωρίζουμε ότι από το 1204, οι Ωρεοί τελούσαν υπό την κατοχή των Βενετιανών. Περί το τέλος του 13ου αιώνα, είχαν εδραιώσει την κατάκτηση της Εύβοιας με μία μικρή παρένθεση, την κατάληψη των Ωρεών, για ένα διάστημα από τον Λιζάριο. Η εμπορική κίνηση έγινε πηγή ανάπτυξης και προόδου για τον τόπο, αφού ο βενετσιάνικος στόλος προστάτενε το θαλάσσιο εμπόριο από τους πειρατές αλλά και από τους ανερχόμενους σε ισχύ Τούρκους.

Όμως από το 1400 οι Τούρκοι άρχισαν να γίνονται ισχυρότεροι, ώστε έκαναν συχνές επιδρομές στην Εύβοια και τους Ωρεούς. Οι κάτοικοι συλλαμβάνον-

νταν και πωλούνταν ως δούλοι. Οι καταστροφές ήταν ολοκληρωτικές και οι Ωρεοί είχαν υποστεί ζημιές, ιδίως από βομβαρδισμούς και πυρκαγιές, οι δε Καταλανοί στόχευαν να καταλάβουν το σημαντικό αυτό εμπορικό κέντρο.

Οι κάτοικοι ζήτησαν την άδεια από τους Βενετσιάνους να πληρώσουν φόρους στους Τούρκους, ώστε να απαλλαγούν από τις επιδρομές τους. Οι Βενετσιάνοι συγκατατέθηκαν αναγκαστικά και τελικά υπογράφουν ειρήνη με τον Μουράτ τον Β' το έτος 1430. Έτσι ακολούθησε μια περίοδος ευημερίας και χωρίς πολέμους.

Είναι πλέον η περίοδος που ο τουρκικός στόλος κυριαρχεί στο Αιγαίο. Το εξαγωγικό εμπόριο των εκλεκτών κρασιών της Εύβοιας εξακολουθούσε να διεξάγεται κυρίως από τους Εβραίους των Ωρεών και της Χαλκίδας προς την Μ. Ασία, την Πόλη και τη Δύση.

Τα μέτρα υπέρ των Εβραίων, όπως αναφέρονται στο Διάταγμα του 1453, ήταν προς το συμφέρον των Βενετσιάνων και των Τούρκων. Οι παραχωρήσεις δε ήταν ασημαντες, διότι οι φόροι γίνονταν μεγαλύτεροι και τα εκλεκτά προϊόντα της Εύβοιας ταξίδευαν απρόσκοπτα προς τις χώρες τους.

Ο Βέλτερ (Χαλκίδα Δ' 1955) γράφει: «Ο οίκος της Χαλκίδας φέρεται κομιζόμενος σε όλες τις αγορές και ιδίως στην Κων/πολη, όπου ήτο περιζήτητος». Όπως και οι Εβραίοι των Ωρεών ήταν οι κυριότεροι εξαγωγείς οίνου, έτσι και οι Χαλκιδείς Εβραίοι έπρεπε να τους συναγωνίζονταν. Οι Εβραίοι της Εύβοιας είχαν εμπόριο με τους Πειρατές και τους Εβραίους της Θήβας, που η κοινότητά τους αριθμούσε 2.000 μέλη, ήταν δε κυρίως νηματοουργοί, μεταξουργοί και ξακουστοί βαφείς πορφύρας.

Εγκατάσταση σ' άλλες πόλεις της Βόρειας Εύβοιας

Από τότε είναι εγκατεστημένοι οι Εβραίοι στη Βόρειο Εύβοια:

Κατά τον Φίλωνα τον Ιουδαίο, τον Αλεξανδρινό, από π.Χ. Το αν βίωναν συνέχεια εκεί, δεν έχουμε αποδείξεις ή σημαντικές αναφορές. Το 1170 ο περιηγητής Βενιαμίν από την Τουνδέλα έχει επισημάνει την ύπαρξη Κοινοτήτων ή και οικογενειών σε πολλά χωριά και πόλεις της ευρύτερης περιοχής όπως:

Στον Αλμυρό: Στο λιμάνι της Πελασγιώτιδας ζούσαν 400 άτομα.

Στη Λειβαδιά υπήρξε σημαντική κοινότητα και νεκροταφείο μέχρι πρόσφατα.

Στο Γαρδίκι της Λοκρίδας ζούσαν 50 άτομα.

Στη Λιχάδα ήταν εγκατεστημένες οικογένειες και περιγράφεται ότι βρισκόνταν σε άθλια οικονομική κατάσταση. Τοπωνύμια Βρέζα, Σπίτια και Βριόκαστρο είναι καθιερωμένα πριν το 1170.

Στην Υπάτη υπήρχε σημαντική κοινότητα με μεγάλο νεκροταφείο.

Είσοδος Συναγωγής της Χαλκίδας. Εντοιχισμένη πλάκα όπου φαίνεται η ημερομηνία οικοδόμησης της Συναγωγής το 1849, μετά από εμπρησμό το 1846. Οικοδομήθηκε με οικονομική βοήθεια του Λαβίδ Πασίγκιζο και της Δουκίσας της Πλακεντίας

Στην Αιδηψό μεριζές οικογένειες. Στο «Σημείο των Επτά Σοφών» ο Πλούταρχος (Δ' βιβλίο) αναφέρεται σε δύο ενότητες: α) Στη μη λήψη / τροφή χοιρινών κρέατος από τους Εβραίους και β) στην ταυτότητα του ιουδαϊκού θεού.

Στα Κεράμεια μεριζές οικογένειες, αγροτική περιοχή. «Εβραϊκή» ως τοπωνύμιο.

Μια επιστολή της 7ης Μαΐου 1894 εκ μέρους της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας προς τους ομοεθελούς στην Αμερική, περιγράφει τους φοβερους σεισμούς του 1894, που κατέστρεψαν τις οικίες τους στη Χαλκίδα, τη Θήβα, τη Λοκρίδα και το Ξηροχώρι και ζητούν οικονομική ενίσχυση.

Στην ευρύτερη περιοχή της Β. Εύβοιας διαπιστώνουμε ότι υπήρχαν εβραϊκές κοινότητες ή και ομάδες οικογενειών σ' άλλες περιοχές.

Κατά μία εκδοχή, οι κοινότητες αυτές χάθηκαν λόγω επιδρομών από τους πειρατές. Επίσης, ήταν σίγητες, οι διωκόμενοι να μετακινούνται προς ασφαλέστερες περιοχές όπου υπήρχαν κοινότητες, όπως αυτή της Χαλκίδας.

Η ευρύτερη περιοχή της Β. Εύβοιας θα πρέπει να συν-

δεθεί με τις εβραϊκές κοινότητες του Παγασητικού, όπως οι Παγασές και ο Αλμυρός.

Οι Παγασές είναι το αρχαίο λιμάνι της Πελασγιωτίδας. Κατά τον Ηρόδοτο οι Παγασές ήταν λιμάνι εξαγωγικού εμπορίου. Δημητριακά, ζρέας και δούλοι ήταν τα κυρίως εμπορεύματα.

Τον 4ο αιώνα π.Χ. επί βασιλείας Ιάσονος, οι Παγασές ήταν στην ακμή τους. Το 341 με 340 ο Χαλκιδικός Κάλλις, σύμμαχος των Αθηναίων καταλαμβάνει τις Παγασές. Έκτοτε οι Παγασές ενσωματώνονται από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή στην Δημητριάδα, που ίδρυσε. Έτσι το λιμάνι Παγασές (εξού και Παγασητικός κόλπος) έγινε Δημητριάδα.

Από τα σπουδαιότερα ευρήματα της περαιοχής είναι η ύπαιξη 1.000 επιτύμβιων πλακών του 3ου αιώνα π.Χ. που βρέθηκαν εντειχισμένες στα τείχη του κάστρου της πόλης αυτής.

Ο Γιάννης Κορδάτος μας πληροφορεί ότι ο Α. Αρβανιτόπουλος βρήκε πολλές επιτάφμες επιγραφές στην Δημητριάδα και από αρχαιολόγων χρόνων είναι εγκατεστημένοι σ' αυτήν Εβραίοι, Φοίνικες και Αιγύπτιοι (Γιάννης Κορδάτος 144).

Σήμερα στο Μουσείο του Αλμυρού υπάρχουν δύο εβραϊκές επιγραφές και μία σ' αυτό της Ν. Αργιάλου (όπως αναφέρεται στο βιβλίο του Ραφαήλ Φρεζή σελ. 15 «Η Ιστορία της Ισραήλ. Κοιν/τας Βόλου»). Είναι όλες γραμμένες στην ελληνική και οι δύο φέρουν το σύμβολο της επιτάφιας ληνίας.

[Εισήγηση στο 1ο Αρχαιολογικό Συνέδριο της Βόρειας Εύβοιας 3 - 5 Απριλίου 1998]

Βιβλιογραφία:

- 1) Ε.Ε.Σ. Δ 1955 (Ιστορία της Αρ. Ιστιαίας του Ι. Παπαϊωάννου).
- 2) Ε.Ε.Σ. Στ. (1959) σελ. 187.
- 3) Βέλτερ Χαλκίδα Δ' 1955
- 4) J. Starr (Ρωμανιώτικα)
- 5) Φίλων ο Ιουδαίος - Αλεξανδρινός σελ. 1031, Άπαντα 1640.
- 6) Οδοιπορικό: Βενιαμίν Τονδέλα.
- 7) Επετηρίς Εταιρείας Βυζ. Σπουδών Στ. σελ. 23 - 43 (Οι Εβραίοι στη Βυζαντινή περίοδο).

[Για την εβραϊκή παρουσία στην Εύβοια έχουν δημοσιευθεί στοιχεία στα φύλλα 6/3, 10/6, 44/9, 68/39, 101/19, 114/13, 117/20, 120/20 του περιοδικού μας]

Ο Ραββίνος Μοσέ Χαΐμ Λουζάττο

Του κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΔΟΥΔΟΥ

Σε μια επίσκεψή μου στο Ισραήλ, ένας καλός φίλος μου έκανε δώρο, ένα μικρό βιβλίο, σε έκδοση τσέπης. Τίτλος του, «Ντερέχ χα Σεμ» (η Οδός του Θεού) και συγγραφέας του ο Ραββίνος Μοσέ Χαΐμ Λουζάττο, γνωστός και ως ΡαΜΧάλ.

Πρόκειται για την πιο επιτυχημένη και βαθυστόχαστη συστηματική παρουσίαση της ιουδαϊκής πίστης, από τις ελάχιστες που έχουν γραφεί, με αυτό το αντικείμενο.

Εφέτος (1997) έχουν συμπληρωθεί διακόσια πενήντα ένα χρόνια αφότου ο Ραββίνος Λουζάττο, νέος στα τριάντα εννιά του χρόνια εγκατέλειψε τον επίγειο βίο του και σκέφθηκε πως αξίζουν λίγες σειρές στη μνήμη του.

Ο Ραββίνος Μοσέ Χαΐμ Λουζάττο γεννήθηκε στην Πάδουα της Ιταλίας το 1707 και ήταν γιος του Ραββίνου Γιαακώβ Χαί. Μαθήτευσε πλάι στους Ραββίνους Γιεσά Μπασάν και Γισχόκ Λαμπρόντι. Σε νεαρή ηλικία άρχισε να σπουδάζει την Καμπαλά με την καθοδήγηση του Ραββίνου Μοσέ Ζακούτο, που υπήρξε από τους πλέον σημαντικούς καμπαλιστές της γενιάς του. Σύγχρονοι του ΡαΜχάλ διέσωσαν την πληροφορία ότι στα δεκατέσσερα χρόνια του, γνώριζε από στήθους ολόκληρο το Ταλμούντ

και το Μιντράς, όπως επίσης και τους μεγαλύτερους κλασικούς της Καμπαλά.

Σε μια εποχή, που η έκδοση ενός βιβλίου ήταν η μεγαλύτερη επιβεβαίωση, ακόμη και για αναγνωρισμένους λογίους, ο Λουζάττο εξέδωσε την πρώτη εργασία του, το «Λασόν Λιμουντίμ», σε ηλικία δεκαεπτά ετών.

Πολύ σύντομα γύρω από τον νεαρό Ραββίνο Λουζάττο άρχισε να δημιουργείται ένας κύκλος λίγων μαθητών, που κύριος σκοπός τους ήταν η διάπυξη επιθυμία προσέγγισης του Θεού. Ανάμεσα στους κανόνες που ρυθμίζουν τον κύκλο των μαθητών του ΡαΜχάλ, ήταν ότι ορισμένοι απ' αυτούς είχαν αφιερωθεί στην νυχθημερη μελέτη της Τορά και ότι η αφοσίωσή τους στον Θεό ήταν ο σκοπός της ζωής τους.

Στο διάστημα των ετών 1730 έως 1735, δηλαδή μόλις είχε περάσει την ηλικία των είκοσι ετών, ο Ραββίνος Λουζάττο είχε ήδη γράψει περισσότερα από σαράντα βιβλία και φυλλάδια, όπως συνάγεται από μαρτυρίες επιστολών του. Τα περισσότερα από τα έργα αυτά έχουν χαθεί, αλλά φαίνεται πως τα πιο γνωστά από τα έργα του που έχουν σωθεί, γράφτηκαν αυτή την περίοδο. Μια από τις εργασίες του, που είναι χρονολογημένη και ανήκει σε αυτή την περίοδο δημιουργικότητας, είναι το «Νταάς Τεβουνός» (η Γνώση

της Κατανόησης), φέρει ημερομηνία Πέμπτη 29 Αντάρ Ι. 5494 (5 Μαρτίου 1734). Επίσης, ένα μικρό βιβλίο με τίτλο «Κελαλέι Χοχμάς Εμέ» (Κανόνες της Σοφίας της Αλήθειας), έχει χρονολογία 9 Ιγιάρ 5494 (13 Μαΐου 1734).

Από τα έργα του Ραββίνου Λουζάττο, που σώζονται ολοκληρωμένα, ο συγγραφέας αναδεικνύεται, κατά τρόπο μοναδικό, συστηματικός στην προσέγγιση των θεμάτων του. Αυτό είναι ιδιαίτερα φανερό στα τρία μεγάλα έργα του. Το «Ντερέχ Χα Σεμ» αποτελεί μάλλον την πιο συστηματική έκθεση των βασικών αρχών του Ιουδαϊσμού, που έχει γραφεί ποτέ. Στο έργο του «Μεσιλάς Γεσαρίμ» (το Μονοπάτι του Δικαίου) ο συγγραφέας συστηματοποιεί όλες τις διδασκαλίες εν σχέσει με την ευσέβεια, που έχουν διατυπωθεί σε όλο το εύρος της ταλμουδικής φιλοσοφίας. Η τρίτη μεγάλη εργασία του Ραββίνου Λουζάττο είναι το «Καλάχ Πισέι Χοχμά» (138 Πύλες της Σοφίας). Τούτο το έργο ανήκει στην καμπαλιστική φιλοσοφία και δεν είναι τόσο γνωστό, όσα τα προηγούμενα. Στα εκατόν τριάντα οκτώ κεφάλαια του έργου του, ο ΡΑΜΧΑΛ εκθέτει μια ολοκληρωμένη θεώρηση της Καμπολά και πολλοί διακεκριμένοι μελετητές θεωρούν τούτο το έργο, τον πιο συστηματικό τρόπο παρουσίασης του θέματος που έχει επιτευχθεί ποτέ.

Το έργο του Ραββίνου Λουζάττο, «Ντερέχ Χα Σεμ» πρέπει να είναι ένα από τα τελευταία του συγγραφέα. Πολλές ιδέες του, που εκτίθενται σ' αυτό, βρίσκονται και σε άλλα έργα του, αλλά στο «Ντερέχ Χα Σεμ» υπάρχει μια πλήρης και βαθιά ανάπτυξη των ιδεών του.

Ο βίος του Λουζάττο δεν ήταν μόνο θεωρητικός, αφιερωμένος στη διδασχά και τη συγγραφή. Το 1735 εγκατέλειψε την Ιταλία για να εγκατασταθεί στο Άμστερνταμ όπου για την εξασφάλιση του βιοπορισμού του εργάστηκε ως κόπτης πολυτίμων λίθων. Οι βιοτικές μέριμνες δεν τον

απομάκρυναν από τις μελέτες του. Έτσι, το 1740 (5500 ιουδαϊκό έτος), στο τέλος του αιώνα, κατά το ιουδαϊκό ημερολόγιο εξέδωσε το πιο αξιόλογο έργο του, που αναφέραμε, το «Μεσιλάς Γεσαρίμ».

Όπως πολλοί σπουδαίοι άνδρες της εποχής του, μεταξύ των Εβραίων της Διασποράς, ο Ραββίνος Λουζάττο είχε διακαή πόθο να πάει στην Αγία Γη. Ο σκοπός αυτός πραγματοποιήθηκε το 1743 και εγκαταστάθηκε στην Άκκο της τότε Παλαιστίνης. Δεν αξιώθηκε να ζήσει για πολύ στην Αγία Γη. Στις 16 Μαΐου 1746, σε ηλικία, μόλις 39 ετών υπέκυψε σ' έναν λοιμό. Κατά την παράδοση, θάφτηκε στην Τιβεριάδα, πλάι στον τάφο του Ραββίνου Αχιμίτ.

Ένας μαθητής ρώτησε τον Ραββίνο Ντοβ Μπερ, τον Διδάσκαλο (Μαγγίντ) της Merzitch, τον πιο σημαντικό μαθητή του Μπαάλ Σελ Τοβ, γιατί ο Ραββίνος Μοσέ Χαΐμ Λουζάττο πέθανε τόσο νέος, ο διδάσκαλος απάντησε, ότι η γενιά του ΡΑΜΧΑΛ δεν ήταν άξια να κατανοήσει την ευσέβεια και την αγιότητά του.

Το έργο του Ραββίνου Λουζάττο είναι ιδιαίτερα σημαντικό για κάθε ερευνητή και μελετητή της ιουδαϊκής πίστης και σκέψης. Ο συστηματικός τρόπος, που εκθέτει τις σκέψεις του, περιορίζει στο έργο του τους περιττούς πλατειασμούς, χωρίς να αποστερεί το λόγο του από το βάθος και την πληρότητα, που χαρακτηρίζει τα θέματα που επεξεργάζεται και τον τρόπο διατύπωσής τους.

Συχνά, οι μελετητές της ιουδαϊκής σκέψης, συναντούν μια αντίφαση, μεταξύ των γραπτών των κλασικών του Ιουδαϊσμού και του ρεύματος προσανατολισμού, που κυριαρχεί στην ύστερη ιουδαϊκή σκέψη. Τούτο οφείλεται στο γεγονός της αυξημένης επιρροής, που ασκεί η Καμπολά σε όλους τους μεταγενέστερους Ιουδαίους διανοούμενους. Γίγαντες της ιουδαϊκής φιλοσοφίας, όπως ο Μαΐμονίδης, ο Σααντιά Γκαόν, ο

Γεουντά Χάλεβι και ο Γιόσεφ Άλμπο είχαν ελάχιστη ή καθόλου προσχώρηση στην καμπαλιστική σκέψη, έτσι στον τρόπο που εκθέτουν το σύστημα των ιδεών τους, η Καμπολά δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί τμήμα τους.

Ο Ραββίνος Μοσέ Χαΐμ Λουζάττο υπήρξε κορυφαίος διανοητής και συγχρόνως, βαθυστόχαστος καμπαλιστής. Σε όλα τα έργα του είναι παρούσες οι διδασκαλίες της Καμπολά, σε όλο το βάθος της.

Σε ευρεία κλίμακα, το έργο του Λουζάττο «Ντερέχ Χα Σεμ» προσλαμβάνει καμπαλιστικές ιδέες, αλλά παρόλα αυτά, παραμένει έργο που ανήκει στην φιλοσοφία της ιουδαϊκής ορθοδοξίας. Αυτό το χαρακτηριστικό, το καθιστά ιδιαίτερα σπουδαίο. Ακόμη, παρότι όπως λέχθηκε, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί έργο της καμπαλιστικής φιλοσοφίας, εντούτοις μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά τρόπο εξαιρετικό, ως εισαγωγικό έργο για μια πρώτη προσέγγιση των ιδεών της Καμπολά.

Σ' αυτό το έργο, εκτός του ότι εκτίθενται οι θεμελιώδεις αρχές της θεολογίας και της ανθρωπολογίας τόν Ιουδαϊσμού, με μια μέθοδο έλλογης εξήγησης, καθίστανται κατανοητά, ορισμένα από τα πιο δύσκολα σημεία της ιουδαϊκής πίστης και σκέψης. Ως τέτοια θέματα, θα μπορούσαν να αναφερθούν όσα αναφέρονται στην φύση του κακού, στην επιρροή των αστερών, στην θεουργία, στην ελευθερία και στα επιπεδα της πνευματικής απελευθέρωσης, στην εμπνευση και την προφητεία, στους κύκλους των επανειλημμένων ενσαρκώσεων της ψυχής κ.α.

Τα έργα του Ραββίνου Λουζάττο «Ντερέχ Χα Σεμ», με τίτλο «The Way of God», έχει κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Feldheim (Νέα Υόρκη - Ιερουσαλήμ) σε αγγλική μετάφραση του Aryeh Kaplan και το έργο «Μεσιλάς Γεσαρίμ», με τίτλο «The Path of the Just», έχει κυκλοφορήσει από τον ίδιο εκδοτικό οίκο, σε αγγλική μετάφραση του Shraga Silverstein.

Η ιατρική του παλαιού Ισραήλ

Του κ. ΣΤΕΛΙΟΥ Ι. ΚΟΨΑΧΕΙΑΝ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΘΕΡΑΠΩΝ ΙΑΤΡΟΣ βέβαια είναι ο Θεός, ο οποίος φροντίζει με τους ευεργετικούς ήχους του για όλο τον κόσμο. Οι Εβραίοι εκ παλαιωτάτων χρόνων κατοίκησαν σε όλο τον Μεσογειακό χώρο. Πολλά ευρήματα μαρτυρούν και πλήθος Συναγωγών σε αρχαίους τόπους του Ελλαδικού χώρου. Για την ιατρική αντλούμε στοιχεία τόσο από την Παλαιά Διαθήκη, όσο και από το Ταλμούδ. Στην Π. Διαθήκη αναφέρονται υγιεινά παραγγέλματα σχετικά με την καθαριότητα κατοικίας, του σώματος, των ενδυμάτων, την διενέργεια κρεωσκολιάς, την απομόνωση των λεπρών κ.ά. Ακόμη στην Π. Διαθήκη διαβάζουμε για την θεραπευτική δύναμη των ήχων και της μουσικής π.χ. στο βιβλίο Βασιλειών Α' κεφάλαιο ΙΣΤ', 23 διαβάζουμε:

*«και εγενήθη εν τω είναι πνεύμα πονηρόν
επί Σαούλ και ελάμβανε Δαβίδ την κινύρα
και ἐψάλλεν εν χειρί αυτού και ἀνέψινξε
Σαούλ και αγαθὸν αὐτῷ και ἀφίστατο ἀπ'
αυτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν».*

Όταν ο Σαούλ κατελήφθη από μελαγχολία οι συγγενείς του βόηξαν τον Δαβίδ, ο οποίος ήταν καλός μουσικός και τραγουδιστής, αλλά και ανδρείος πολέμιστής. Έτσι ο Δαβίδ με τα άσματα και την κινύρα του (είδος κιθάρας) ανεκούφιζε και κατεπαύανε την μελαγχολία του Σαούλ.

Στο Ταλμούδ (2ο - 5ο μ.Χ. αιώνα) βρίσκουμε στοιχεία ιατρικής, τα οποία είναι επηρεασμένα μερικώς από την ελληνική ιατρική. Άξια παρατήρησης είναι: η μήτρα και ο σπλήν που μπορούν να αφαιρεθούν ως και η εκτέλεση εμβρυοτομίας και καισαρικής τομής. Σχολές ιατρικής ιδρύθηκαν κατόπιν στην Τιβεριάδα και αλλού. Γιατροί γίνονταν όχι μόνο από την τάξη των ιερέων αλλά και από τον λαό. Η άσκηση του επαγγέλματος επιτρεπόταν κατόπιν αδείας. Υπάρχουν και σχετικά ιατρικά συγγράμματα όπως, π.χ. του Ι. μπεν Σάλομον Δισραέλι (845 μ.Χ.). Σ' αυτόν τον κλάδο έγιναν πολλοί ευγενείς αγώνες, πριν από πολλές χιλιάδες ήδη χρόνια, κατά των νόσων και του θανάτου. Οι παλαιότεροι όντας ποιμένες επιχείρησαν τις πρώτες ιατρικές επεμβάσεις τους στα ζώα (όπως, π.χ., τον καταράκτη σε μια τυφλή κατσίκα, ή ένα βγαλμένο πόδι σε κάποιο ζώο κ.ά.). Έτσι οι παλαιοί απόκτησαν μια πρώτη πρακτική γνώση. Με τα χρόνια μαζεύτηκαν οι γνώσεις ώστε αποτέλεσαν αυτόν τον σπουδαίο κλάδο της ιατρικής.

Στη Σοφία Σεφράχ (ΛΗ' 1 - 9) αναφέρεται:

«Τίμα ιατρον προς τας χρείας αυτού τιμαίς αυτού, και γαρ αυτόν ἔκτισε Κύριος· παρά γαρ Υψίστου ἐστίν ἰασις και παρά βασιλέως λήγεται δόμα. Επιστήμη ιατροῦ ἀνιψώσει κεφαλὴν αυτού και ἐναντι μεγιστάνων θαυμασθήσεται. Κύριος ἔκτισεν εκ γης φάρμακα και ἀνὴρ φρόνιμος οὐ προσοχθεὶ αυτοίς. Οὐκ ἀπὸ ξύλου ἐγλυκάνθη ὕδωρ εις τὸ γνωσθῆναι τὴν ἰσχύν αυτού· Και αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ· ἐν αὐτοῖς ἐθεράπευσε και ἤρε τον πόνον αὐτοῦ, μυρεψὸς ἐν τούτοις ποιήσει μείγμα, και οὐ μὴ συντελέσῃ ἔργα αὐτοῦ, και εἰρήνη παρ' αὐτοῦ ἐστίν ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς. Τέκνον, ἐν ἀρρωσθηματί σου μὴ παρὰβλεπε, ἀλλ' εὖξαι Κυρίῳ, και αὐτὸς ἰάσεται σε».

[Από το βιβλίο του **Ιατρός και Μουσικός**,
τόμ. Α. Θεσσαλονίκη]

Το ενδιαφέρον των ελληνικών ιστορικών σπουδών για τον ελληνικό εβραϊσμό είναι προϊόν της δεκαετίας του '90. Όταν το φθινόπωρο του 1991 έγινε το πρώτο συμπόσιο της νεοσύστατης τότε Εταιρείας Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού στη Θεσσαλονίκη, με θέμα *Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο. Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια* (επιμέλεια Έφη Αβδελά - Ο. Βαρών - Βασάρ, εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα, 1995), ήταν ένα πείραμα. Ως τότε στον ελληνικό επιστημονικό χώρο δεν είχε ποτέ επιχειρηθεί μια εκδήλωση τέτοιου εύρους γύρω από το θέμα (16 ομιλήτες). Αλλά και οι σχετικές μεμονωμένες ομιλίες ή διάσπαρτες δημοσιεύσεις στα ελληνικά αποτελούσαν χαρπούς ατομικής έρευνας, δεν απαντούσαν σε συλλογικότερα επιστημονικά αιτήματα ούτε εγγράφονταν σε μια ευρύτερη προβληματική, πράγμα που ελαχιστοποιούσε την εμβέλειά τους.

Σήμερα, Μάρτιο του 1998, παραμονές ενός συμποσίου με ανάλογο θέμα, που οργανώνει στην Αθήνα η Εταιρεία Σπουδών της Σχολής Μωραΐτη (3 - 4 Απριλίου), μπαίνουμε στον πειρασμό να ρίξουμε μια ματιά προς τα πίσω. Ο δρόμος που έχει διανυθεί αυτά τα επτά χρόνια είναι πολύς. Μπορούμε να επισημάνουμε στο διάστημα αυτό εκδόσεις, ημερίδες, εκδηλώσεις. Αλλά το σημαντικότερο είναι ότι αυτά τα χρόνια δημιουργήθηκε το κατάλληλο κλίμα υποδοχής και καλλιέργειας αυτών των σπουδών, ώστε να εγγραφονται σ' ένα συγκροτημένο επιστημονικό πεδίο ενδιαφέροντος. Με αυτόν τον τρόπο η ελληνική ιστοριογραφία αναπτύσσει τη δυναμική της, ανοίγοντας διάλογο με τις διεθνείς σπουδές γύρω από το θέμα.

Βιβλιογραφία για τους Εβραίους της Ελλάδος

Της Δρ. ONTET ΒΑΡΩΝ - ΒΑΣΑΡ

Η σημασία της παραδοχής του γεγονότος ότι επί πολλούς αιώνες μια ετερόδοξη (και εν μέρει αλλόγλωσση) κοινότητα, συγκατοίκησε στον ελληνικό χώρο με το ορθόδοξο, ελληνόφωνο στοιχείο είναι καιρία για την ελληνική ιστοριογραφία. Μέσα από αυτή την παραδοχή η μονολιθική εικόνα του νεοελληνικού κράτους ως μονόθρησκευτικού και μονόγλωσσου (μετά την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού) υφίσταται σημαντικές ρωγμές. Έχει σημασία για τη σημερινή μας συνείδηση να μην αγνοούμε ότι από το 1492 (έξωση των Εβραίων από την Ισπανία και υποδοχή τους από την οθωμανική αυτοκρατορία στα εδάφη της) ως το 1943 - 1944 (εκτόπιση της συντριπτικής πλειονότητας του ελληνοεβραϊκού πληθυσμού και εξόντωση του μεγαλύτερου μέρους της στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως), επί τεσσεράμις δηλαδή αιώνες - και αναφέρομαι μόνο στη νεότερη ιστορία - υπήρξε συγκατοίκηση σε πολλές πόλεις του μετέπειτα ελληνικού κράτους των δύο κοινοτήτων - παράλληλα βέβαια με την τρίτη, τη μουσουλμανική. Και πιστεύω ότι σ' αυτό έγκειται η σημασία της ένταξης αυτών των σπουδών στην ελληνική ιστοριογραφία, και όχι η αντιμετώπισή τους ως τμήματος της ιστορίας των Εβραίων αποκλειστικά. Αν αυτή η παραδοχή και η συνειδητοποίηση επηρεάσει τη διαμόρφωση της ταυτότητάς μας, δίχως αυτή να αισθάνεται ότι απειλείται, θα πρόκειται για πολύ θετικό βήμα. Άλλωστε η ιστορία των Εβραίων εν διασπορά δεν είναι ποτέ μόνο ιστορία των Εβραίων, αλλά κάθε φορά και ενός - τουλάχιστον ενός - άλλου

λαού, είτε βρίσκεται σε σχέσεις ειρηνικής συμβίωσης είτε τελεί υπό διωγμόν - και αυτή είναι η ιδιομορφία της.

Η πρώτη συνάντηση της νεοελληνικής ιστοριογραφίας και του εβραϊκού στοιχείου, πριν από τη δεκαετία του '90, πραγματοποιείται μέσα από την προσωποποίηση του Αβραάμ Μπεναρόγια, ηγέτη της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ομοσπονδίας Θεσσαλονίκης, της γνωστής Φεντερασιόν. Ο Άγγελος Ελεφάντης επιμελήθηκε την έκδοση κειμένων του Μπεναρόγια (Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου, α' έκδοση Ολκός, 1975, β' έκδοση Κομμούνα, 1986) και ο Αντώνης Λιάκος μελέτησε την οργάνωση [*Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης* (Φεντερασιόν), εκδόσεις Παρατηρητής, 1985].

Η αλλαγή όμως του τοπίου θα επέλθει με την πύκνωση του ενδιαφέροντος στη δεκαετία του '90. Επισημαίνω στη συνέχεια ενδεικτικά ορισμένους σταθμούς αυτής της πορείας: στο βιβλίο της *Εβραίοι και Χριστιανοί στα νησιά του Νοτιοανατολικού Αιγαίου* (εκδόσεις Τροχαλία, 1992), η Μαρία Ευθυμίου εισάγει νέες παραμέτρους στην παραδοσιακή συνύπαρξη των διαφόρων κοινοτήτων κατά την οθωμανική κυριαρχία, δίνοντας μια πιο πολύπλοκη εικόνα από τον κοινό τόπο μιας «ειδυλλιακής» συνύπαρξης. Το βιβλίο αυτό είναι ένα από τα πολύ λίγα που εστιάζονται στη μακρά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Η διατριβή της Ρένας Μόλχο, που αφορά την εβραϊκή κοινότητα

Θεσσαλονίκης, παραμένει ακόμη ανέκδοτη.

Είναι γεγονός ότι το ενδιαφέρον για την ελληνοεβραϊκή ιστορία έχει σχεδόν μονοπωληθεί - και ως έναν βαθμό είναι εύλογο - από προσεγγίσεις γύρω από τον κορυφαίο ίσως γεγονός της ευρωπαϊκής ιστορίας του 20ού αιώνα, την εφαρμογή της «τελικής λύσης», δηλαδή την εκτόπιση και τη γενοκτονία των Εβραίων από τους ναζί. Στο χώρο αυτό η δεκαετία του '90 έσπασε σιωπές 40 - 50 χρόνων, με τρόπο ικανοποιητικό μέσα από μια «εκδοτική έκρηξη». Στον τομέα αυτό η ελληνική συμβολή σχεδόν συμβάδισε με την ξενόγλωσση βιβλιογραφία, καθώς η καθυστέρηση πολλών δεκαετιών για την ενασχόληση με το θέμα ήταν πανευρωπαϊκό φαινόμενο. Έτσι η δεκαετία του '90 είδε τη δημοσίευση πολλών μαρτυριών ελληνοεβραίων επιζώντων από ναζιστικά στρατόπεδα (δέκα βιβλία από το 1989 ως το 1997) που αποτελούν ανεκτίμητες πηγές για την ιστοριογραφία. Σημαντική στάθηκε εδώ η συμβολή της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου, που επιμελήθηκε πολλές από αυτές (οι περισσότερες καρπός συνέκδοσης του Ιδρύματος Εις - Αχάιμ και των εκδόσεων Παρατηρητής της Θεσσαλονίκης). Από τους ίδιους εκδότες και την ίδια επιμελήτρια θα κυκλοφορήσει σύντομα ένας πολυσέλιδος τόμος με προφορικές αυτή τη φορά μαρτυρίες 45 ελληνοεβραίων επιζώντων (*Είκοσι Κόινιο - Αμαρύλιο / Αλμπέρτος Ναρ Προφορικές μαρτυρίες των Εβραίων της Θεσσαλονίκης*). Το πρόσφατο βιβλίο της Αμπατζοπούλου *Ο άλλος εν*

διωγμῶ. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας (εκδόσεις Θεμέλιο, 1998) θίγει εξόχως ενδιαφέροντα ζητήματα γύρω από την πρόσληψη της γενοκτονίας στη λογοτεχνία. Στα δύο νέα σημαντικά βιβλία για την κατοχή, του Μαρκ Μαζάουερ *Στην Ελλάδα του Χίτλερ* (μετάφραση Κ. Κουρεμένος, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1994) και του Χάρκεν Φλάισερ *Στέμμα και σβιάστικα* (β' τόμ., εκδόσεις Παπαζήσης, 1995), περιέχονται δύο εκτενή κεφάλαια για την εκτόπιση των Εβραίων της Ελλάδας. Τέλος, μόλις κυκλοφόρησαν τα *Πρακτικά του Τρίτου Συμποσίου της «Εταιρείας Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού»* (Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή, επιμέλεια Ρίκα Μπενβενίστε, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998).

Θα ήθελα εδώ να σταθώ στη συμβολή αυτής της εταιρείας: με πάνω από 15 εκδηλώσεις στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, ημερίδες (όπως «Η γενοκτονία των Εβραίων και το ζήτημα της ευθύνης», υπό έκδοση) ή διαλέξεις επιστημόνων προσκεκλημένων από το εξωτερικό (Ζακ Ασουν, Χαϊμ Βιντάλ Σεφίχα, Γιάννης Θανάσεκος) κατόρθωσε να ανοίξει ένα διάλογο και να συντηρήσει την εστία ενδιαφέροντος, ώστε νεότεροι ερευνητές να ασχοληθούν με συναφή θέματα γνωρίζοντας ότι υπάρχει πλούσιο υποδοχής. Ας ευχρηθούμε λοιπόν τα πράγματα να συνεχίσουν έτσι - και καλύτερα - τον δρόμο τους, προς την κατεύθυνση μιας θεσμικοποιημένης πια έρευνας, μέσα από ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια, όπως παντού στην Ευρώπη.

[Βήμα, 29.3.1998]

Βιβλίο

ΕΡΙΚΑΣ ΚΟΥΝΙΟ - ΛΑΜΠΕΡΤΟΥ ΝΑΡ: «Προφορικές μαρτυρίες Εβραίων της Θεσσαλονίκης για το Ολοκαύτωμα»

(Εκδόσεις Παρατηρητής -
Ets Azam, 1998).

Οι μαρτυρίες αυτές αποτελούν συμβολή στην προσπάθεια μελέτης των συνθηκών γενοκτονίας των Ελλήνων Εβραίων. Εκτός από τις συνθήκες στα γερμανικά στρατόπεδα περιλαμβάνουν επίσης πληροφορίες για την εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης στην προπολεμική περίοδο καθώς και για τις διακοινοτικές σχέσεις κυρίως στην περίοδο της Κατοχής. Το επίμετρο της Φωτογείσης Αμπατζοπούλου περιέχει μικρό λεξικό του στρατοπεδικού κόσμου και των ναζιστικών διωγμών του ελληνικού εβραϊσμού, στηριγμένο στην παλαιότερη και τη νεότερη βιβλιογραφία.

ΘΟΔΩΡΟΥ ΚΑΡΖΗ: Η παιδεία στο Μεσαίωνα

(Εκδόσεις Φιλιππότη,
1998).

Υπήρχε παιδεία στο Μεσαίωνα; Και αν ναι, τι εί-

δους παιδεία; Ποιες οι διαφορές της βυζαντινής παιδείας από τη δυτικοευρωπαϊκή; Ποια η παιδεία και ο πολιτισμός στο μεσαιωνικό Ισλάμ; Ποιος ο ρόλος της χριστιανικής Εκκλησίας και του μουσουλμανικού ιερατείου στην εκπαίδευση;

Αυτά και άλλα συναφή ιστορικο - πολιτισμικά θέματα πραγματεύεται το νέο βιβλίο του Θεόδωρου Καρζή «Η παιδεία στο Μεσαίωνα», βασισμένο κατά το μεγαλύτερο μέρος, σε πηγές, μαρτυρίες και τεκμήρια της εποχής. Αρχίζει με τη Δυτική Ευρώπη, ρημαγμένη τότε από τις βαρβαρικές εισβολές, αλλά και με τους βάρβαρους ηγεμόνες να εμφανίζονται σαν φίλοι και υπέρμαχοι της παιδείας! Καθώς οι «σκοτεινοί αιώνες» διαδέχονται ο ένας τον άλλο, μέσα από φοβερές καταστροφές και θρησκευτική τρομοκρατία, η παιδεία κατορθώνει ν' ανοίξει ένα μικρό παράθυρο στο φως του πολιτισμού, το οποίο την οδηγεί στα προαναγεννησιακά μεσαιωνικά πανεπιστήμια.

Το Βυζάντιο είχε καλύτερη πολιτισμική τύχη, αλλά κι εκεί η παιδεία γνωρίζει δεινές περιπέτειες, αφού η στάθμη της εξαρτάται από τις ενδοχριστιανικές συγκρούσεις και τις προσωπικές προκαταλήψεις των συχνά αγράμματων αυτοκρατόρων.

Τέλος, με το Ισλάμ

προβάλλει στον μεσαιωνικό ορίζοντα ένας νέος πολιτισμός, πολύ ανώτερος από εκείνον της Δυτικής Ευρώπης, αλλά και πλήρως ανταγωνιστικός με τον βυζαντινό. Στο κεφάλαιο αυτό υπογραμμίζεται και η συμβολή της εβραϊκής διανοήσης.

Πρόκειται για το πρώτο βιβλίο με παρόμοια θεματολογία στην ελληνική βιβλιογραφία.

Λάβαμε επίσης:

ΜΕΛΙΝΑΣ Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ:
Στο Λυκόφως
της σιωπής -
Σπονδές στο
Δημοσθ. Κόκκινου
(Ιωάννινα, 1994).

Ποιήματα αφιερωμένα στη μνήμη του πατέρα της γνωστού Ηπειρώτη λογοτέχνη Δ. Κόκκινου.

ΔΙΟΝΥΣΗ
ΚΟΥΛΕΝΤΙΑΝΟΥ:
Σελίδες Γνωριμίας
(Αθήνα, 1998).

Ποιήματα του συγγραφέα και στοιχεία για την πνευματική του δημιουργία.

Ολοκαύτωμα: 'Ένα άγνωστο περιστατικό

Ο κ. Εφράς Δ. Μωσής
- Λάρισα μας γνωρίζει
τα παρακάτω:

«Ο φίλος μου, Λαρισαίος την καταγωγή, Phillip Cohen, από το Newton των ΗΠΑ σε πρόσφατο γράμμα του ανταλλαγής ιστορικών πληροφοριών, μου εμπιστεύτηκε το παρακάτω περιστατικό που θεώρησα ενδιαφέρον ώστε να δημοσιοποιηθεί από των στήλων των «Χρονικών».

Μου γράφει λοιπόν ότι: «Στο Βόλο, υπήρχαν δυο θείες του αδελφός (εξαδέλφες του πατέρα του), η Καρολίνα και η Λιλή Κοέν και ένας αδελφός τους. Το 1933, με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, εμφανίστηκε στη Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσ/νίκης, ένας Γερμανός γιατρός ο οποίος ζήτησε εργασία στην υπηρεσία περίθαλψης της Κοινότητας. Εικάζεται ότι εστάλη σαν κατάσκοπος εν όψει των αντιβραχίων μέτρων που θα ακολουθούσαν. Στην Κοινότητα όμως του είπαν ότι δεν είχαν θέση άδεια για να τον προσλάβουν. Ειδοποίησαν όμως την Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου ότι θα τον στείλουν εκεί, κάτι που έγινε. Ήταν η εποχή που η Κοινότητα Θεσ/νίκης προσέλαβε τον πολυσυζητημένο και αμφιλεγόμενο Αρχιερσβίνιο Κόρετς από την Πολωνία, στον οποίο τόσα αποδίδουν και του καταμαρτυρούν και τον οποί-

ον η οικογένειά ζει σήμερα στην Αργεντινή ενώ ο ίδιος πέθανε στη Γερμανία στο τέλος του πολέμου. Η Καρολίνα και η Λιλή λοιπόν καθώς και ο αδελφός τους, γλωσσομαθής που εργαζόνταν στην Τράπεζα Βαρούχ στο Βόλο, φιλοξένησαν και περιποιήθηκαν τον Γερμανό γιατρό το όνομα του οποίου δεν συγκεκριτήθηκε, επί ένα μήνα, οπότε αναγκάστηκε να φύγει και να επιστρέψει στη Γερμανία αφού και η Κοινότητα Βόλου δεν τον κράτησε στην υπηρεσία της. Όταν τον Απρίλιο του 1941 οι Γερμανοί μπήκαν στη Θεσ/νίκη, μεταξύ αυτών ήταν και ο προαναφερόμε-

νος Γερμανός γιατρός, κάτι που εξηρεί ίσως τις υπόνοιες που υπήρξαν εκ των υστέρων για την εμφάνισή του το 1933. Τον Μάρτιο του 1944 κατά τις συλλήψεις των Εβραίων στο Βόλο, συνελήφθησαν η Καρολίνα και ο αδελφός της, ενώ η Λιλή γλύτωσε τη σύλληψη επειδή είχε πάει στις καλόγριες για το μάθημα των Γαλλικών. Οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στο στρατόπεδο του Άουσβιτς. Εξεί, όπως είναι γνωστό, γινόταν η διαλογή σε δυο σειρές: σε κείνους που προορίζονταν για το κρεματόριο και σε κείνους που επιλέγονταν για εργασία. Η Καρολίνα περιμένο-

ντας στη γραμμή της, βλέπει ξαφνικά απέναντί της τον γνωστό Γερμανό αξιωματικό. Ξέχασε λίγο και τον πλησίασε και τον μίλησε ψιθυριστά στα γαλλικά. Εκείνος που επίσης την αναγνώρισε, της έκανε νόημα να σιωπήσει και την μετατόπισε με τρόπο από την γραμμή των επιλεγέντων για θάνατο στην άλλη για εργασία. Έτσι λοιπόν η Καρολίνα γλύτωσε και επιβίωσε. Ο Γερμανός γιατρός, είναι περιεργό, αλλά φαίνεται ότι εννοούσε υποχρέωση να ενεργήσει έτσι εκτιμώντας την φιλοξενία και τις περιποιήσεις των οποίων έτιχε στο Βόλο το 1933».

ΠΑΛΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ

1958 - 59: Εκδήλωση στη Λίσση της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών. Από αριστερά οι: Κανάρης Κωνσταντίνος ομιλών, ιατρός Ερρίκος Λίβης, Ισιμπίτσης, Λαυιλή και Ροζα Αλχανάτη. Καθισμένοι: ο τότε Διπλωματικός Αντιπρόσωπος του Ισραήλ στην Ελλάδα και η χηρία Πράτο. (Από το αρχείο του κ. Λαυιλή Αλχανάτη)

λιές τους κοινωνικές, εθνικές και φυλετικές ταυτότητές τους. Ακόμη, εάν και πώς εγείρουν νέες ταυτισιακές και ετεροποιητικές διαδικασίες, εν είδει στρατηγημάτων. Στρατηγήματα που δεν αποσκοπούν τόσο πολύ στη διατήρηση μιας υποθετικά συμβαγούς και συνεκτικής ταυτότητας, πρόταγμα άκαιρο στο πλαίσιο της ακραίας εμπειρίας, όσο στην ίδια την επιβίωση. Την επιβίωση ως μία διπλή ή συμπλεγματοειδή στρατηγική που αναφέρεται τόσο στην επιταγή της αυτοαναπαγωγής του σώματος μέσα σε συνθήκες που συντείνουν συστηματικά στην απονέκρωσή του, όσο στο χρέος της μνήμης. Χρέος επιβίωσης της μνήμης, χρέος επιβίωσης του γεγονότος, που συναρτάται όμως από την επιβίωση της εμπειρίας της επιβίωσης, στην οποία το εθνικό φαίνεται να διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο.

Έτσι λοιπόν οι εμπειρικές ή παρελθούσες δεσμεύσεις αυτών των στρατηγημάτων, μαζί με τις ιδεολογικές εξαρτήσεις της μνημονικής αλήθειας, διασταυρώνονται διαρκώς, συχνά συγκρούονται, αλλά συνυφαίνονται κιόλας, όχι ως δύο ισάξιες τάξεις του αληθούς αλλά περισσότερο ως τμήματα των ελάχιστων επιβιωτικών στρατηγημάτων που αναπτύχθηκαν σε αυτό που ονομάζουμε Άουσβιτς.

Το ενδιαφέρον της μελέτης των χρήσεων του έθνους, και συγκεκριμένα του ελληνικού έθνους σε ήδη καταγεγραμμένες μαρτυρίες, ως αντι-χρήσεις, ως αντι-δράσεις, πηγάζει από την επαναδιαπραγμάτευση δύο βασικών αναπααραστασιακών παγίωσης για το στρατοπεδικό σύμπαν των ναζί και την εβραϊκή ταυτότητα που θα περιγράψω όσο το δυνατόν πιο σύντομα.

α) Η πρώτη εδράζεται στο μεταπολεμικό ιδεολογικό status quo, αυτό που διασπάται συστηματικά σήμερα (ας σημειώσουμε εδώ ότι οι προτάσεις του ιστοριογραφικού αναθεωρητισμού και νεγκασιονισμού (αρνητικού) δεν είναι παρά η κορυφή του παγόβουνου). Status quo που λίγο πολύ θεωρούσε τα στρατόπεδα αφανισμού ομοιογενείς μηχανές που ως κεντρική παραγωγική λειτουργία είχαν μία διπλή και καθολική εξομοίωση. Από τη μια την εξομοίωση της θανάτωσης και από την άλλη την ισοπέδωση της διαφοράς, της ατομικής, υποκειμενικής,

προσωπικής διαφοράς. Το τατουάζ στον καρπό του έγκλειστου Εβραίου θα ήταν εδώ η πιο απτή συμβολοποίηση αυτής της απώλειας των υποκειμενικών ιδιοτήτων και της ισοπέδωσης. Σ' αυτό το πλαίσιο μπορούν να τοποθετηθούν και ορισμένες αναγωγές του Εβραίου ως οικουμενικού ανθρώπου, που μέσα από τη θανάτωσή του αλλά και την αναγκαστική έκλειψη των όποιων πολιτισμικών δεσμεύσεων, μιλά πλέον για όλους τους ανθρώπους. Θέση που εν πολλοίς προκύπτει απ' τη δουλειά του Εμ. Λεβινάς. Ως προς την γενεαλογία αυτών των σχημάτων θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε συνδέσεις αυτής της ανάδειξης της εξομοίωσης / αποπροσωποποίησης με την ανάπτυξη της κριτικής της μαζικής κοινωνίας από τη Σχολή της Φρανκφούρτης. Ίσως μάλιστα να μην είναι τυχαίο ότι ένα από τα πιο αμφισβητήσιμα αποφθέγματα για τη γενοκτονία προήλθε από έναν από τους μεγαλύτερους πολέμιους του μαζικού πολιτισμού. Αναφέρομαι βέβαια στον Αντόρνο και τη γνωστή ρήση του σύμφωνα με την οποία «Μετά το Άουσβιτς δεν μπορεί να υπάρξει λυρική ποίηση».

β) Η δεύτερη κεντρική παγίωση σχετίζεται με τις συνδηλώσεις της ανάπτυξης των λεγομένων πολιτισμικών σπουδών, οι οποίες ξεκινώντας από την εξάντληση των μεγάλων διαλεκτικών αφηγήσεων εισαγάγουν το πολλαπλό σχέδιο της αναζήτησης κρυμμένων, αποσιωπημένων φωνών, ταυτοτήτων, ετεροτήτων κ.λπ. Η υφέρπουσα μετακίνηση τέτοιων προσεγγίσεων, θα μπορούσε ως προβολή, να αναζητήσει εναγωνίως την εβραϊκή ή τις εβραϊκές ταυτότητες και υπο - ταυτότητες στο Άουσβιτς. Και να μας παρασύρει στο να μιλήσουμε για την εβραϊκή ταυτότητα μέσα στο, ούτως ή άλλως, καταλυτικά εβραϊκό Άουσβιτς.

Αυτό που μπορούμε να υποστηρίξουμε ως επαναδιαπραγμάτευση αυτών των σταθερών είναι ότι ο έγκλειστος πληθυσμός του Άουσβιτς δεν μετέχει και δεν παράγει μία οικουμενική, έξω - εθνική ταυτότητα και επίσης ότι το εν λόγω στρατοπεδικό σύστημα όχι μόνον δεν του αρνείται την εβραϊκότητά του αλλά ότι αντιθέτως του την επιβάλλει ως όρο της καταστροφής του. Και επειδή η εξατομίκευση,

η θανατική ή η κοινωνιολογική του έγκλειστον πληθυσμού, αποτελεί πράγματι ένα ισχυρότατο παράγωγο του εφιαλτικού στρατοπεδικού συστήματος, έχει ιδιαίτερη σημασία να εξετάσουμε την ανάπτυξη και την συνάθροιση των συλλογισμάτων στο 'Αουσβιτς.

Όσο λοιπόν και αν μπορούμε να μιλάμε για ακραία εμπειρία και για πολιτικές αφανισμού, για ομογενοποίηση και εξουδετέρωση κάθε κοινωνικού μηχανισμού δι-υποκειμενικής διαπραγμάτευσης της ύπαρξης, διαθέτουμε αρκετά στοιχεία που φανερώνουν όχι τόσο την επαναδιαπραγμάτευση προηγούμενων συλλογικών ταυτοτήτων όσο την εκούσια επινόηση διαρκών και στιγμιαίων στρατηγημάτων ανάπτυξης της συλλογικότητας. Ορισμένα εκ των οποίων με αναφορά στις εθνικές ταυτότητες των έγκλειστων Εβραίων θα συγκρουστούν με τον πυρήνα του φυλετικού ιδεολογήματος, δηλαδή με την καταγωγή. Όχι για να την απορρίψουν αλλά για να αντιστρέψουν το παράδειγμα μέσα στο οποίο ο λόγος αυτός γίνεται καταστροφικός και δολοφονικός.

Το εθνικό στρατήγημα στο 'Αουσβιτς διαθέτει δύο κεντρικές και παραπληρωματικές διαστάσεις που εν πολλοίς οριοθετούν την εμβέλειά του.

Η πρώτη είναι αυτή που θα μας επέτρεπε να το αποκαλέσουμε και αντικειμενικό στρατήγημα, στο μέτρο που η χρήση της εθνικής ταυτότητας ως στοιχείο δι-υποκειμενικής αναγνώρισης ούτε επιλέγεται ούτε επινοείται, αλλά πιο απλά ενεργοποιείται ως ένα από τα οικονομικότερα μέσα μιας μινιμαλιστικής διαδικασίας αυτοποίησης. Οικονομική διαδικασία στο μέτρο που η εκ νέου χρήση του εθνικού, που είναι μία αυτόματη χρήση της εθνικότητας μέσα στο στρατόπεδο, έχει το προσόν να υποθέτει την προηγούμενη ιστορική της ύπαρξη. Η χρήση της εθνικότητας επικαλείται δηλαδή προηγούμενες, άρα ήδη κεφαλαιοποιημένες χρήσεις, του έθνους.

Ας δούμε λοιπόν ορισμένα από τα σημάδια που οι μαρτυρίες των επιζώντων μας προσφέρουν για να καταλάβουμε τη συγκρουσιακή αξία του εθνικού στρατηγήματος στο 'Αουσβιτς.

Το στρατοπεδικό σύμπλεγμα του 'Αουσβιτς, όπως και οι περισσότεροι χώροι εγκλεισμού, είναι χώροι συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων. Και ενώ η κυρίαρχη διαιρετική τομή παραμένει η αντίθεση μεταξύ της διοίκησης των S.S. και των εγκλειστων, εμφανίζουν πολυποίκιλες αντιθέσεις όπως αυτή ανάμεσα σε ποινικούς και μη ποινικούς έγκλειστους, τους πολιτικούς και τους φυλετικούς κρατούμε-

νους, όσους κατέχουν ενδιάμεσες διοικητικές θέσεις στη στρατοπεδική ιεραρχία και όσους όχι, όσους αντιστέκονται στη φθορά και όσους αφήνουν τους εαυτούς τους να πεθάνουν κ.λπ. Είναι γνωστό ότι σε αυτές τις διαφορές, που σε μεγάλο βαθμό ρυθμίζουν τη ζωή των έγκλειστων καθώς ορίζουν τα όρια των αντιδράσεών τους στο μηχανισμό καταστροφής, οι εθνικές διαφοροποιήσεις παίζουν σημαντικό ρόλο. Και αναφερόμαστε στις εθνικές διαφοροποιήσεις μέσα στον εβραϊκό πληθυσμό του στρατοπέδου. Αυτές οι διαφορές θα γλιστρήσουν μαζί με τα προτάγματα της διαφύλαξης της μνήμης στο επίπεδο της μετα-ιστορικής δικαίωσης, αλλά και της ιδιοποίησης των ηρωικών γεγονότων μέσα στο στρατόπεδο. Όπως λέει και η Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου σχετικά με την εξέγερση των εγκλειστων στο 'Αουσβιτς τον Οκτώβριο του 1943. «Οι ίδιοι οι Εβραίοι, Έλληνες ή Πολωνοί, αποδίδουν την εξέγερση, μία πράξη ηρωισμού, στην εθνική ταυτότητα, αυτή άλλωστε που τους είχε αμφισβητηθεί και όχι η εβραϊκή».

Ένα δεύτερο στοιχείο που φανεώνει στην περίπτωση των Ελλήνων Εβραίων την ανάδειξη της εθνικής αναφοράς μέσα στις συνθήκες της ακραίας εμπειρίας είναι η χρήση της ελληνικής γλώσσας από τους Έλληνες Εβραίους. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η άγνοια των γιντίς ή των πολωνικών συνετείνει μαζί με άλλους παράγοντες σε μία πιο σύνθετη χρήση της ελληνικής γλώσσας σε σχέση με την ισπανοεβραϊκή.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση της ελληνικής γλώσσας και ελληνικών μελωδιών σε ορισμένα τραγούδια που γράφτηκαν στο 'Αουσβιτς με θέμα ακριβώς το 'Αουσβιτς. Ο Αλμπέρτος Ναρ καταγράφει μάλιστα τραγούδια που συστήθηκαν πριν από τη μεταφορά από τη Θεσσαλονίκη στα στρατόπεδα, τα τραγούδια του γκέτο θα λέγαμε, των οποίων οι στίχοι είναι στην ισπανοεβραϊκή και οι μελωδίες σε εισαγωγικά δυτικές. Ενώ μέσα στις συνθήκες του στρατοπεδικού εγκλεισμού αναφέρονται τραγούδια μνημιακά για τη Θεσσαλονίκη, τραγούδια στα ελληνικά πάνω σε μουσικά μοτίβα της δημοτικής ή της ρεμπέτικης παράδοσης.

Ένα ακόμη σημάδι αυτής της χρήσης της εθνικότητας, αφηγηματικό αυτή τη φορά είναι οι τελευταίες φράσεις ενός γράμματος του Μαρκέλ Νατζαρή το οποίο έθαψε το 1945 μέσα στο στρατόπεδο. Παραθέτω, απλώς: «Είμαι καταδικασμένος εις θάνατον από τους Γερμανούς επειδή είμαι εβραϊκής

θηροσείας(...). Πεθαίνω ευχαριστημένος αφού ξέρω αυτή τη στιγμή ότι η Ελλάδα μας είναι απελευθερωμένη... Οι τελευταίες μου λέξεις θα είναι Ζήτω η Ελλάδα».

Ποιες είναι όμως οι λειτουργίες αυτές της επίκλησης της Ελλάδας, λειτουργίες που όπως θα φανεί αποτελούν και τα όρια αυτού του εθνικού στρατηγήματος; Θα έλεγε κανείς ότι οι λειτουργίες αυτές μοιράζονται σε δύο πεδία τα οποία σχετίζονται και αναφέρονται και πάλι στο μείζον ζήτημα που υπάρχει στο στρατόπεδο, την επιβίωση.

Το πρώτο θα μπορούσε να αποκληθεί «το έθνος ως πρακτική της επιβίωσης».

Όπως ήδη αναφέραμε η εθνική αναφορά δείχνει να αποτελεί ένα από τα οικονομικότερα μέσα για την διάνοιξη διυποκειμενικών σχέσεων, στο μέτρο ακριβώς που δεν νοείται ως διάνοιξη αλλά ως δεδομένη συνθήκη. Και ξέρουμε από μαρτυρίες αλλά και συνθετικές κοινωνιολογικές, ψυχολογικές και ανθρωπολογικές μελέτες, πόσο σημαντική για την επιβίωση είναι η αναγνώριση του άλλου μέσα σε αυτές τις συνθήκες. Και αυτός ο άλλος δεν θα παραχθεί μέσα από μια αφηρημένη έννοια του ανθρώπου, του ανανθρώπου ή του συμπάσχοντα αλλά μέσα από ταυτισιακές συσπειρώσεις εκ των οποίων οι περισσότερες δεν οφείλονται στην τυχαιότητα αλλά οργανώνονται μέσα στη σχεσιακότητα και συχνά στη σύγκρουση. Δηλαδή τη συλλογικότητα. Το έθνος εδώ, καθίσταται μία από τις επιλογές εκκοινωνισμού της οριακής ζωής στο στρατόπεδο. Επιλογή που πρέπει να θεωρηθεί λειτουργική στο μέτρο που προμηθεύει την επιβίωση, η οποία συνναφίνεται με ανταγωνιστικές μορφές συλλογικότητας, των οποίων μία από τις εκφράσεις αποτελεί το εθνικό συνανήκειν. Η σύναξη με βάση αξιοδοτημένες προωθούμενες επαγγελματικές ταυτότητες διαδραματίζει ενδεχομένως αντίστοιχους ρόλους, όπως αυτό συμβαίνει με τους Εβραίους γιατρούς του στρατοπέδου. Οργάνωση της επιβίωσης, και πρόταξη της επιβιωτικότητας που θα μας επέτρεπε να μιλήσουμε για το ιατρικό έθνος. Δηλαδή ένα έθνος λειτουργικό, σχεδόν χρηστικό. Η συλλογική δράση του τραγουδιού στην εθνική γλώσσα συντείνει νομίζω στην ίδια κατεύθυνση.

Μία ακόμη παρατήρηση όσον αφορά την πρακτική πλευρά της επιβίωσης που προβάλλει η εθνικότητα.

Η συσπείρωση γύρω από τις εθνικές ταυτότητες παράγει μία ενδιαφέρουσα διαμερισματοποίηση του στρατοπεδικού πληθυσμού, η οποία μπορούμε να υπο-

θέσουμε ότι λειτουργεί ανταγωνιστικά προς τις καταμήσεις του καθεστώτος των S.S. Πιο συγκεκριμένα, αυτά τα στοιχεία της εθνικής ομαδοποίησης δεν είναι ενεργητικά μόνον ως μέσα αυτοαναγνώρισης μέσα στην ομάδα αλλά και επειδή παράγουν ομαδική / εθνική πολλαπλότητα. Η απόδοση συγκεκριμένων κοινωνικών χαρακτηριστικών σε άλλες εθνικές ομάδες (οι Έλληνες είναι έτσι, οι Ιταλοί αλλιώς, το τάδε θα το βρεις στους Πολωνούς) συντείνει σε μια κοινωνικοποίηση των δομών πλέον, μέσα στο στρατόπεδο, στο μέτρο που κάνει το στρατόπεδο να θυμίζει κάτι από τον κοινωνικό βίο.

Θα μπορούσαμε να ονομάσουμε το δεύτερο πεδίο «το έθνος ως συμβολική της επιβίωσης».

Εδώ τα ελληνικά τραγούδια ή η χρήση του ελληνικού εθνικού ύμνου την ώρα του θανάτου στην ίδια εξέγερση του 1944, παράγουν μία ιδιαίτερα καθαρή εικόνα της έγερσης μίας αντιταυτότητας ενός άλλου τόπου του ανήκειν που αντιδρά στην φυλετική εγκαταστατική μονοσημία. Ή ακόμα, μία πρόχειρη σημειολογική προσέγγιση των λόγων του Μ. Νατζαρή που αναφέραμε παραπάνω θα διέκρινε στην αναφορά της εβραϊκής καταγωγής το «θανατικό» και «θανατερό» σύμβολο ενώ σε αυτήν της εθνικής / ελληνικής όψης ζωής («Ζήτω (...)).

Δεν θα είχε νόημα να προσπαθήσουμε εδώ να ανασυστήσουμε ένα οποιοδήποτε επιχείρημα ή συλλογισμό μιλώντας για οριακές καταστάσεις, εμπειρίες και στιγμές αυτών των ανθρώπων. Ή να πιστέψουμε ότι αυτές οι χρήσεις του έθνους μας επιτρέπουν να μιλάμε για ελληνικότητα ή για ελληνισμό κ.λπ... Όπως δεν θα είχε νόημα να σφετεριστούμε υλικές μορφές της επιβίωσης των ανθρώπων που έζησαν και πέθαναν εκεί για να δικαιώσουμε την όποια ακαδημαϊκή ιδιότητα.

Απλά οι μαρτυρίες των Ελλήνων Εβραίων, όσων δηλαδή επειδή ήταν Εβραίοι δεν έπρεπε να ζουν ή να είναι Έλληνες, σύγχυση που δυστυχώς αντιστοιχεί στην ίδια την εμπειρία του ολέθρου, μας βοηθούν να καταλάβουμε ότι το έθνος - ως έννοια - που δεν μπόρεσε να τους προστατεύσει, που έγινε φυλή, που έπαυσε να είναι χώρος διεκδίκησης δικαιωμάτων έγινε ένα δικαίωμα, στιγμιαίο ίσως, αλλά χρησιμίο.

[Ομιλία στο συμπόσιο για τον ελληνικό εβραϊσμό που διοργάνωσε η Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας στην Αθήνα, στις 3 και 4 Απριλίου 1998. Δημοσιεύτηκε στον Πολίτη, τεύχος 51]

Summary of the contents of Issue No 156, Vol. 21

July - August 1998

✓ Mr. P. Panagiotopoulos examines the issue of common behaviour by people of various races and countries who were **prisoners in Auschwitz - Birkenau** and other concentration camps within the framework of the organization mechanism in the camps.

✓ Mr. K. Tsopahouris presents data on the **Jewish Community of Rhodes** (Aegean Sea), during the Italian occupation of this island of the Dodecanese.

✓ We publish a special article presenting the personality of the doctor and member of the Parliament, **Maurice Kofinas** (1871 - 1924). Dr. Kofinas was a pioneer of the Zionist movement in Greece.

✓ The president of the Jewish Community of Halkida, Mr.

Marios Maissis, introduces data on the **Jewish presence in Northern Evia** during antiquity to the 1st Archaeological Convention.

✓ Mr G. Doudos analyzes the work of Rabbi **Moshe Chaim Louzato**, known as Ramchal, especially his book, «Derech Hashem» (The Path of G-d).

✓ Mr. St. Kopsahilis gives data on **the medicine of ancient Israel**, as it is mentioned in the Talmud and in Sophia Seirach.

✓ Mrs Odette Varon - Vassard presents **publications** referring to the life of Jews of Greece.

✓ The issue concludes with letters to the editor and presentation of books.

(Translation: Rebecca Kamchi)

